

अंतर्जानी बाबा

आपला एक भरक लोहारात्री कन्या आगीत पडली म्हणून तिळा वाचवण्यासाठी बाबा आपला हात अझीवेवतेला अर्पण करू लागल.

अनुक्रमणिका - जानेवारी १९७६

१) सप्रेम नमस्कार वि. वि.	संपादकीय
२) श्री मार्तंड महाल्लापती नागरे	-श्री. चंद्रकांत सामंत
३) श्रीसाईनाथ मंदिर, शिवाजी नगर	-श्री. सूर्यकांत राजे
४) भक्त धन्ना जाट	-डॉ. के. भ. गव्हाणकर
५) कवी घनानंद	-श्री. विनायक पाठक
६) श्रीसाईबाबाचा आगळा अनुभव	-श्री. अनंत पै काणे
७) वाच्यावरचे विचार	-श्री. द. श. टिपणीस
८) जरी हे शरीर गेलो मी सोडून	-श्री. विलास वैद्य
९) श्रीसाईनाथ चरित्र	-श्री. र. श्री. पुजारी
१०) स्वप्नी साईबाबा आले	-श्री. विजय इजारे

श्रीसाईलीला फेब्रुवारी १९७६ अंकाची झलक

- सुरत येथील श्री साईबाबा मंदिराचा सचित्र परिचय - श्री. चंद्रकांत सामंत.
- साईलीलेत शंभ्रावर लेख लिहिणारे वयोवृद्ध श्रीसाईभक्त - श्री. द. श. टिपणीस यांचा परिचय - श्री. सदानंद चेंदवणकर.
- सी प्रत्यक्ष पाहिलेले श्रीसाईनाथ महाराज - श्री अनंत जयदेव चितांबर.
- श्रीसाईकृपेचा अनुभव - श्री. महादेव दत्तात्रेय भिडे.
- साईभक्त श्री. रघुनाथराव सांडभोर यांचे रेखाटलेले व्यक्तिचित्र.
- शिरडीची सफर - एक आगळा लेख - श्री. ना. वा. राऊत.

याशिवाय - श्री. चकोर आजगावकर, सौ. शांता सरोदे, भंगला राणे, गजू कुलकर्णी, एन्. आर. देशपांडे, इ. स्या साईभक्तीपर भावमधुर कविता, काव्य इ. इ.

जगा लावावे सत्पथी । हेचि साईलीलेची कृति ॥

श्री सा ई वा कसु धा

गुरु वर्षाकाळीचे घन ।
आवडी वर्षाती स्वानंदजीवन ।
ते काय ठेवावे कोबून
यथेच्छ सेवून सेववावे ॥१॥

हेकराची धरूनी हनुकटी ।
भाय तथाज्या आरोग्यासार्डी ।
मायाकूपणे पाजी मुटी ।
सीध हातवटी बावांची ॥२॥

मार्ह तथांचा नवहता गुप्त ।
कोण्या रीतीं कैसा अष्टित ।
निजभक्ताचा हेतु पुरवित ।
साववित ते पेका ॥३॥

घन्य घन्य सद्गुरु लंगती ।
कोणा वर्णवे तियेची मंहती ।
आठविता एकेक तथांज्या उक्ती ।
निज स्कूति उच्चवळे ॥४॥

प्रेमे कराता हंसराखन ।
गुरुसेवा गुरुपूजन ।
होईल गुरुगम्य संपादन ।
हेतर साभन तें फोल ॥५॥

— श्रीसाईसवित् अध्याय १८ वा

श्रीसाईलीला

[श्रीसाईबाबा संस्थान, शिरडीचे
अधिकृत भासिक]

वर्ष ५४ वे] जानेवारी ७६ [अंक २०

: संपादक :

श्री. का. सी. पाठक,
रिसिन्हर श्रीसाईबाबा संस्थान, शिरडी

: कार्यकारी संपादक :

- डॉ. श्री. दि. परचुरे, (इंग्रजी आवृत्ती)
- श्री. सदानन्द चेंदवणकर (मराठी , ,)

वार्षिक वर्गणी रु. ६-०० (ट. ल. सह)

किरकोळ अंक रु. १-२५ फक्त.

: कार्यालय :

“ साईगिकेतन ”, प्लॉट नं. ८०४-३ी,
डॉ. आंबेडकर पथ, वाढर, सुंदरी ४४.

फॅक्स : ४००००३३

दूरभासी : ४३३६४३

संपादकीय

सप्रेम नमस्कार वि. वि. —

इंग्रजी कालगणने प्रभाणे १९७६ साल आता सुरु ह्याले आहे. या शहात्तर सालातला हा श्रीसाईलीलेचा पहिला अंक वाचकांच्या हाती देताना आनंद होत आहे. अनेक वाचकांची व भक्तांची श्रीसाईलीलेची वार्षिक वर्गणी जानेवारी पासून सुरु होते थावठन आम्हांस असे आता आनंदाने संघावेसे वाटते की, श्रीसाईलीलेचे वर्गणीदार आता वाढत्या संख्येने आहेत. ही संख्या आणखीन वाढावी यासाठी सतत प्रयत्न चालू आहेत भक्तांनीही पण याकामी सहकार्य देऊन आमच्या प्रयत्नास हातभार लावावा ही विनंती. वाचकांना आवडेल, पटेल, व रुचेल असाच श्रीबाबांच्या संबंधीचा भजकूर यापुढे प्रत्येक अंकातून दिला जाईल.

यंदाच्या वर्षी श्रीसंत ज्ञानेश्वर यांची सातशेवी जयंती महाराष्ट्रभर साजरी झाली व तो जयंती सोहळा अद्यापही ठिकठिकाणी चालू आहे. शासकीय पातळी-वर्णन ठिकठिकाणी विविध कार्यक्रम उत्साहाने साजरे होत आहेत. ज्ञानेश्वरांनी लिहिलेल्या ज्ञानेश्वरीची पारायणे झाली व त्यांनी जनतेसाठी ठेवलेला बहुमूल्य ठेवा सर्वांनी मनसोकृत लूटला आहे.

श्रीसंत ज्ञानेश्वरायांनी श्रीसाईबाबांच्या प्रमाणेच जनतेला भक्तीमागणीची ओळख करून दिली. घर्मातील कठीण असे कर्मकांड बाजूला सारून परमेश्वराचे स्मरण केले तर इह-परसोकी कल्याण होते असे त्यांनी शिकविले. त्याच्या या मागणिकडे जनता बाकृष्ट झाली. परमेश्वराच्या राज्यात उच्चनीच अशा भेदांना थारा नाही, जाती भेदाला जागा नाही. परमेश्वराची भक्ती करण्याचा सर्वांना अधिकार आहे. संत ज्ञानेश्वरांच्याच प्रेरणेने श्रीविठ्ठलाच्या दर्शनासाठी पंढर-पूरंची वारी करण्याची प्रथा सुरु झाली. त्यात अनेक संत मंडळीही सामील होती. संत चोखासेला हेही इतर संतांसमवेत पंढरपूरला जात. तिथे संतांचा समता मेळाच भरत असे.

श्री ज्ञानेश्वरांची 'ज्ञानेश्वरी' प्रसिद्ध आहेच याशिवाय त्यांनी 'अमृतानुभव' आणि चांगदेव पासण्टी या ग्रंथांची रचना केली. वयाच्या अवध्या एकविसाच्या वर्षी त्यांनी आलंदी येथे जिवंत समाची घेतली. तेळ्हांपासून आलंदी हे क्षेत्र देखील वारकर्याचे अद्यास्थान झालेले आहे. श्री साईलीलेला सर्वच संतांवद्दत अत्यंत आदर आहे. श्री ज्ञानेश्वरांच्या सातशेव्या जयंती निमित्त श्रीसाईलीलां त्यांना अत्यादयने कोटी कोटी प्रणाम करीत आहे.

गांडीभेटी—१४

बाबाना साईबाबा संबोधणाऱ्या श्रीम्हाळसापतीचे चिरंजीव

श्री मार्तंड म्हाळसापती नागरे

लेखक :- श्री. चंद्रकांत दामोदर सामंत

श्रीक्षेत्र शिरडी येथे जाणारे भाविक सर्वसाधारणपणे श्रीबाबांचे गुरुस्थान, समाधिमंदिर, द्वारकामाझी, चावडी, लेडीबाग इत्यादी स्थानाना नियमित भेट देताना आढळतात. पण जाणकार लोक वरील स्थानांव्यतिरिक्त श्री खंडोबाचे देऊळ व त्याची व्यवस्था पाहणारे कै. म्हाळसापती पुत्र, मार्तंडभगत हथांचेही दर्शन सहसा चुकित नाहीत. श्रीसाई नाथांचा शिरडीतला 'नामकरण' विधि ज्या देऊळात पार पडला त्या खंडोबाच्या देऊळाचे महत्त्व श्रीसाईभक्तांच्या दृष्टीने फार भोठे आहे. खंडोबाचे देऊळ प्रवा श्यांच्या वाटेवरच असल्या कारणाने येता जाता त्याचे दर्शन सुलभपणे होऊ शकते. हे देऊळ फार पुरातन असून त्याची व्यवस्था चंशपरंपरागत नागरे घराभ्याकडे आहे.

श्री मार्तंड म्हाळसापती महाराज येता जाता त्याचे दर्शन सुलभपणे होऊ शकते. हे देऊळ फार पुरातन असून त्याची व्यवस्था चंशपरंपरागत नागरे घराभ्याकडे आहे.

मार्तंड भगतांचे वडील थोर श्रीसाईभक्त कै. म्हाळसापती हे परमार्थातीले एक चांगले अधिकारी पुरुष होऊन गेले. ते पूर्णपणे निरपेक्ष होते व त्यांच्या कडून भक्तमंडळीना नित्य बोध व आनंद भिळत असे. श्रीबाबांच्या हयातीत म्हाळसापतीचे स्थान त्यांच्या निकटवर्तियांपैकी होते तसेच महाराजांच्या पश्चातही त्यांच्या भक्तांना ते एक विश्रातिस्थान होते. आद्रपद वद्य शके १८४४ मध्ये म्हाळसापती निधन पावले.

श्री. मार्तंडभगत हथांचा जन्म १८९० साली गोकुळभट्टमीच्या दिवशी क्षाला. त्याबाबी म्हाळसापतींना पुत्ररत्न मव्हते. चार मुली होत्या, श्रीसाई-

बाबांच्या आविर्बादाने जन्मलेल्या हृथा मुलाला त्याच्या वयाच्या २५ वर्षांपर्यंत जपण्यास श्रीबाबांनी म्हाळसापतींना सांगितले होते. बाळभणाऱ्यासूनच मार्टडांचा ओढा भक्तिमार्गकिंडे होता. श्रीसाईनाथांच्या नित्य सहवासामुळे त्यांची त्या भार्गातील प्रथमि झपाटच्याने ज्ञाली. लहानपणी बालसुलभ कुनुहलाने मार्टडभगत आपल्या वडिलांबरोबर नेहेमी मशिदीत जात, व तेथे आपल्या बाटचाला येणारी लहानसहान कामे मोठ्या हौसेने करीत. श्रीबाबांना पानविडा देणे, प्यावयास पाणी देणे, दात कोरण्यास काढ्या आणून देणे, त्यांच्यावरोबर खेळणे हा त्यांचा आवडता दिनकम होता. १९१० साली मार्टडांचे लग्न ज्ञाले. मूलगी श्रीबाबांनीच पसंत केली होती. लग्नाच्या गावाहून वरात परतल्यानंतर मंडळी मशिदीत दर्शनास गेली असता “आपण लग्नाला उपस्थित होतो” असे उद्घार श्रीबाबांनी काढले.

कै. म्हाळसापती अतिशय निरपेक्ष व विरक्त वृत्तीचे होते. तोच वारसा मार्टडभगत पुढे चालवित आहेत. ८५ वर्षे वय असुनसुद्धा त्यांच्या दिनचर्येत व ईश्वरसेवेत यर्त्किंचित्तही फरक पडलेला नाही. रोज सकाळी घरातील व ईश्वरसेवेत यर्त्किंचित्तही फरक पडलेला नाही. रोज सकाळी घरातील वडिलांच्या समाधिच्या पुजेनंतर खंडाबाबे देऊळ, देवी वज्रेश्वरी, गुरुस्थान, समाधिमंदिर, गणेशमंदिर, शनिमंदिर, महादेवमंदिर, द्वारकामार्ई, चावडी हृथा स्थानांची क्रमाने ते पूजा करतात. पाच घरी धिक्षा माशणे, श्री बाबांना नैवेद्य दाखविणे, संध्याकाळी खंडोबाच्या देऊळात तेलवात लावणे हृथा गोष्टी आजही त्यांच्या दैनंदिन जीवनाचा एक भाग आहेत.

श्रीमार्टड हे श्रीसाईबाबा व म्हाळसापती हृथा दोबांना आपल्या गुरुस्थानी मानतात. तेवढाच आदर त्यांना महाराष्ट्रातील एक विद्यमान संत परम्पूज्य गजानन महाराज उर्फ अण्णासाहेब पट्टेकर ठाणे हृथाचेविषयी आहे. अपुन्या शिक्षणामुळे मार्टडाना लिहिता येत नाही. तरी त्यांनी भराठीतल्या बहुतेक सर्व घर्मंग्रंथांचे बोचन केले आहे. त्यांच्या संग्रही श्रीसाईनाथांनी वापरलेल्या काही वस्तु असून प्रसाद म्हणून मिळालेले तीन रुपये देव्हान्यात नित्य पुजिले जातात.

श्रीसाईबाबाच्या उपदेशानुसार,

“येडासुंगा रहना,

किसी को ग्यान नहीं बताना,

कोई दस बात करे,

तो आप एक कहना.”

असे त्यांचे वर्तन असल्याकारणाने त्यांना शिरडीत नित्य जमणाऱ्या असंख्य आविकांच्या गर्दीतून हुडकून काढणे व बोलते करणे सोपे नाही. तथापि वयो-

मानाने थकलेले असताही व दृष्टि वरीचशी अबु ज्ञालेली असूनही मार्तंडभगत त्यांच्या परिचित मंडळीशी दोन उपदेशपर शब्द वोलत्याखेरीज राहत नाहीत. त्यांच्या सहवासात असता त्यांच्या मुखालून निघणारी उपदेशपर मुभाषिते व संतवचने ऐकणे हा खरोखरच एक अननंदायक अनुभव आहे.

श्रीमार्तंड महाराजांच्या अविकारात असलेल्या शिर्डीच्या श्री खंडोबा देवळात दरवर्दी चंपापट्ठीचा उत्सव अंतीव उत्साहाने साजरा होतो. यावेळी देवळासमोर २४ फूट लांब व १२ फूट रुंद असा खड्डा खणण्यात नेतो. या खड्ड्यात चांगला रखरखीत जाळ तयार केला जातो व त्या जाळातल्या वगधगीत निखान्यावरून श्री मार्तंड भगत चालत जाऊन श्रीखंडोबाचे दर्शन घेतात. त्यांच्या मागोमाग अनेक भक्त पण जातात परंतु यापैकी कुणासही कसलीच इजा होत नाही. याप्रसंगी श्रीखंडोबा व श्रीसाईबाबा यांच्या नावाचा जयजयकार होतो व सारा परिसर दुमदूमून जातो. या खंडोबा मंदिरातील विजेचे दिव्ये दिल्लीचे श्री साईभक्त श्री. मोहन चिटणीस यांनी दिलेले आहेत. या दिव्याच्या उद्घाटनाचा सोहळा ठाण्याचे श्री. गजानन महाराज उर्फ अण्णा-साहेब पट्टीकर यांचे हस्ते एका चंपापट्ठीला पार पडला होता. याचे देवळात श्रीसाईबाबांनी श्रीउपासनी बाबांना चार वर्षे ठेवले होते.

जुन्या व नव्या शिरडीमधील श्री. मार्तंड भगत हे एक महत्वाचा दुवा असून त्यांना आवुरारोग्य लाभून त्यांच्याकडून भक्तमंडळींना सदैव मार्गदर्शन घडो होत श्रीसाईचरणी प्रार्थना !

● ● ●

- श्रीसाईलीला दिवाळी अंक महणजेच स्वानुभव विशेषांकाची मागणी द्वारद्वारच्या वाचकांकडून अद्यापही येत आहे. परंतु, दादर किंवा शिर्डीच्या काशीलयात श्रीसाईलीलेचा एकही अंक शिल्लक नसल्याने वाचकांनी अंकाची मागणी कृपया करू नये ही चिनती.

श्री साईंभक्तांची श्रद्धस्थाने—१६

श्री सद्गुरु साईनाथ मंदीर-शिवाजीनगर पुणे ५.

• श्री. सर्वकांत माधवराव गर्जे, पुणे

श्री सद्गुरु साईनाथ मंदिर
शिवाजी नगर
थेथल्या मंदिरातील
श्री बाबांची मूर्ती

श्री बाबांच्या समकालीन भक्तांपैकी श्री. दामोदररपतं रासने हे एक होते.
शिवाजीनगर येथील रासने चाळ ही श्री बाबांच्या या भक्तांचीच चाळ होय.
१९४५ च्या सुमारास श्री. दामोदररपतं रासने यांचे चिरंजीव श्री. नानासाहेब

“— शहरात प्रामुख्याने शिवाजी
नगर स्वारयेट व खडकी या ठिकाणी
श्री साईनाथ मंदीरे आहेत. यापैकी
शिवाजीनगर येथील मंदीर सर्वांत जुने
असून त्याचा पूर्व इतिहास अत्यंत ज्वलंत
व रोमहर्षक आहे. श्री साईनाथांचे हे
मंदीर शिवाजीनगर भागातील रासने
चाळीच्या आवारात मुठा नदीच्या
तीरावर उभारलेले आहे. अलिकडे
नदीचे पात्र व मंदीर यांच्यामधून एक
नवीन सडक काल्यामुळे पावसाळांत
पुराचे पाणी मंदीराला चाढून जात नाहीं.
मंदीराकडे जाण्यासाठी मुख्य रस्ता
सोडून डाव्या बाजूला वळले की, रासने
चाळ लागते. तसेच थोडे पुढे जाऊन
उजव्या बाजूला तोंड फिरविले की,
श्री साईनाथ महाराजांचे दर्शन घडते.
आणि हरवले ते गवसत्याचा आनंद
चेहर्यावरून ओसऱ्हू लागतो. मंदीर
शोधण्यासाठी घेतलेल्या कटाचे श्रीज
काल्यासारखे बाटते.

रासने यांनी या चालीतील दोन स्वतंत्र खोल्या घेऊन निये श्री. बाबांच्या फोटोची प्रतिस्थापना केली व तेच्छापासून निये श्री बाबांची उपासना सुरु झाली. दररोज संध्याकाळी आगती होऊ लागली. एक-एक करता करता अनेक भवत जमू लागले. प्रामुख्याने त्यात पुण्याचे त्यावेळचे मेघन जज्ज श्री. पाटील, वेळगावने जज्जमाहेव श्री. चोणले, श्री. द्वी. शंकर मुद्रियार, श्री. पी. एम्. गव, कै. रंगनाथन, श्री. वेंद्रे, श्री. गायकवाड, श्री. ताकवणेगुरुजी ही संडळी नियमितपणे येत असत. त्याच मुमारण केले. श्री. निकम परम साईभक्त होते. पोलीम खाल्यामध्ये ने जमादार होते. त्यांनी नोकरीचा राजिनामा दिला व श्री. रासने यांच्या इच्छेप्रभाणे येथील साईमंदीरासाठी स्वतःला बाहुन घेतले.

श्री. निकम यांचा येथील श्री स इनाथ मंदीराशी खूप घनिष्ठ संबंध होता. त्यांच्या पूर्व पुण्याईने त्यांच्याकडे श्री बाबांनी स्वतः दिलेला ताईत कसा आला ही दृक्षयत अतिथिय विस्मयकारक आहे.

शिर्डी येथील काशीबाई नावाची एक मुलगी लग्न होऊन निफाडगावी गेली. अल्यावदितच तिच्यावर दुखाचा डोंगर कोसळला. तिचा पती कालवडा आला. त्यावेळी तिला दिवस गेले होते. योच वेळी बालंतपण आले. तिला मुलगा आला. मुलाचे नाव तिने माधव ठेवले. मुलगा एक वर्षांचा आल्यावर ती निकाइहून शिर्डीला आपल्या माहेरी येऊन राहिली. घरची परिस्थिती गरीबीची असल्यामुळे तिला कुणाच्या तरी शेतावर जाऊन मोल-मजूरी करावी लागे. वाई भक्तांची माधवला कडेवर घेऊन मशिदीत येई. त्याला तिथेच सोडून ती कामाला जाई. दिवे लागणीला घरी परतताना ती मशिदीत येऊन माधवला घर्ई. श्री बाबांना नमस्कार करून घरी जाई. माधवची सर्व जवाब-दाऱ्यी बाबांच्यावर टाकल्यामुळे वाई दिवसभर निर्धासित असे. हा नित्यक्रम किंत्येक दिवस चालला होता. माधव ३।४ वर्षांचा काल्यावर बाबा त्याला दररोज एक रूपया देऊ लागले. माधवाहि बाबांची घोटी-फार काढे करीत असे. बाबा अनेकांना पैसे देत हे काशीबाईला माहित काले.

एके दिकशी मशिदीत येऊन काशीबाई श्रीबाबांना म्हणाली, “बाबा, तुम्ही दररोज कुणाला ५० रु. तर कुणाला ३० रु., कुणाला २५ रु. तर कुणाला १५ रु. देत असला परंतु भाजा भाघव तुमची किती तरी काढे करतो आणि तुम्ही भाज त्याला एकष रूपया देता असे का?”

बाबा म्हणाले, “बाई, दुसऱ्यांना देणारे पैसे भी केवळतरी बंद करीन परंतु तुला भाज मास्याकडून एक रूपया कायमचा मिळत राहील. भी तुम्ह्या-काल्यावर अनाव भहिनेचा नाव आहे.”

यावर न समजून बाई एकदम उत्तरली “छे, माझे नाथ (पती) ५ वर्ष-पूर्वीच वारले.”

तिचे हे अमत्कारिक उद्गार ऐकून बाबा तिच्यावर संतापले. बाबांचा तो रुद्रावतार पाहुन बाई माघवला घेऊन मशिदीतून पसार झाली. या घटनेला २१३ दिवस झाले असतील नसतील तोच बाबांना एकदम काशीबाईची आठवण झाली. त्यांचा राण शांत झाला होता. त्यांनी काशीबाईला बोलावणे धाडले.

माघवला हाताशी धरून काशीबाई भीत भीतच मशिदीत आली. बाबांनी तिला जबळ बोलावले. बाबांचा एक दात हलत होता. तो बाबांनी हलकेच काढला. तो दात व थोडी उदी एका लहानशा विवीत गुंडाळून त्याचा ताईत केला व तो बाईजवळ देऊन तिला आशीर्वाद दिला व म्हणाले, “हा ताईत जबळ ठेव. अल्ला तेरा भला करेगा.”

माघव आता मोठा झाला होता. माघव आता माघवराव झाले होते. आई निवर्त्यावर माघवराव निफाडला येऊन राहिले होते. एकदा ते खूप आजारी पडले. अंथरणाला अगदी खिळून होते. एके दिवशी झोपेत असताना त्यांना स्वप्न पडले. स्वप्नात बाबा येऊन त्यांना सांगत होते. —“तुझ्याकडे एक माणूस येईल. त्याला तुझ्या दंडात बांधलेला ताईत देऊन टाक.” आणि नेमके त्याच दिवशी खेळून श्री. निकम निफाडला श्री. माघवरावांचे घरी आले होते तेही योगायोगाने. तशा माघवराव आणि निकम यांच्या शिर्डीला अनेकदा गांठीभेटी झाल्या होत्या. श्री. निकम यानाहि तसाच दृष्ट्यांत झाला होता आणि म्हणूनच ते तडक माघवरावांचे घरी आले होते. माघवरावांनी बाबांचा ताईत श्री. निकम यांच्या हवाली केला.

कालांतराने हाच ताईत निकम यांच्याकडून श्री साईनाथ मंदीराकडे आला आणि आज तो मंदीरातील श्री साईनाथ महाराजांच्या पादूकाखाली जेतन करून ठेवला आहे. श्री साईनाथ मंदीराचे हे एक खास वैशिष्ट्य म्हणावे लागेल.

१९५० साली मंडळ रजिस्टर्ड झाले व श्री साईदास मंडळ अस्तित्वात आले. मंडळाच्या चिटणीसपदावर श्री. रंगनाथन् अनेक वर्षे होते. त्यांच्या निघनानंतर चिटणीस पदाची सर्व सूचे श्री. एस. रामकृष्णन् यांच्याकडे आली. ती आजतागम्यत त्यांच्याचकडे आहेत. मंदीराच्या उत्कर्पताठी श्री. रामकृष्णन् यांनी जिवापाड कष्ट घेतलेले असून, आजहि वयाच्या ७४ व्या वर्षात त्यांच्या कामाचा उरक व उत्साह तरुणांना लाजविणारा आहे. दरबर्यां दसरा, रामजन्म व गुरु पौर्णिमा हे महोत्सव श्री. रामकृष्णन् यांच्या भार्गदर्शनाखाली मोठ्या प्रभाणात व अत्यंत शिस्तबद्ध पदतीले पार पडत असतात. मंदीराच्या प्रस्त्रेक

लहान-मोठ्या गोष्टीत श्री. रामकृष्णन् जातीने लक्ष घालीत असतात. त्यांचा सल्ला केवळ मंडळालाच नव्हे तर इतर लोकानाहि उपयुक्त व मार्गदर्शक ठरत असतो. अशा या वृद्धासील तरुण श्री. एस. रामकृष्णन यांच्याबरोबर कार्य करताना मंडळाच्या इतर सहकाऱ्यांना नेहमी आनंदच मिळत असतो.

श्री साईनाथ मंदीराच्या आवारात एक प्रशस्त सभागृह बांधप्याची योजना मंडळाच्या हाती असून कामाला लवकरच मूर्त स्वरूप येईल अशी आशा आहे.

श्री साईदास मंडळाचे आणखी एक स्फूर्तिदाते श्री. नानासाहेब अवस्थी हे होते. ८० वर्षांची श्री. अवस्थीकाका श्री. बाबांचे परमभक्त असून, वयाच्या १६.१७ वर्षी ते शिर्डीला प्रत्यक्ष श्री बाबांच्या सहवासात राहिले होते. गेली किंत्येक वर्षे श्री. अवस्थीकाका न चुकता दर गुरुवारी सायंकाळी मंदीरात येऊन आरतीला उपस्थित रहात असतात. श्री. बाबांचा वरदहस्त असलेले श्री. अवस्थीकाका मंदीराचे उद्घर्यु असावेत हे मंडळाचे सद्भाग्यच नव्हे काय?

श्री साईनाथ मंदीराची आणखी एक ज्वलंत आठवण सागित्रल्याशिवाय हा लेख पूर्ण होऊच शकत नाही. १२ जुलै १९६१ ला पानशेतचे वरण फुटले आणि पुण्यात हाहाकार उडाला. शिवाजीनगरचे श्री साईनाथ मंदीर तर नदीच्या तीरावर वसलेले. महापूर आला तेज्ज्वा पाण्याची पातळी या मंदीराच्या वर २०१२५ फूट होती. पाण्याच्या अजस्त्र लोंगभाबरोबर रासने चाळीसील घरे भुईसपाट झाली होती. मंदीराचे काय झाले असेल या चितेने मंडळाच्या सर्व लोकांना व भक्तांना आसले होते. पुराचे पाणी ओसरख्यावर सर्वांनी मंदीराकडे बाब घेतली. मंदीरावर साठलेला मातीचा, चिखलाचा प्रचंड ढीग उपसंग्रहाचे काम २१३ दिवस सातत्याने चालू होते, आणि आश्रमर्माचिंग जबरदस्त घटका वसला. मंदीर जसेच्या तसे होते! पुराच्या तङ्गाख्यातून सिमेंट कॅंक्रिटच्या इमारती सुटल्या नाहीत परंतु मंदीराला लागून असलेले औदृश्याचे साड जसेच्या तसे उभे होते. चिखलात रूपून वसलेली एक श्री बाबांची रंगीत प्रतिमा जवळी होती तशीच राहिली. पुराचा यक्तिचितहि परिणाम तिच्यावर झाला नाही. बाजहि ती प्रतिमा मंदीरात श्री बाबांच्या मूर्तीच्या मागे भितीवर टांगून ठेवलेली आहे. श्री. बाबांच्या या प्रतिमेकडे पाहिले की मन अंतमुख होऊन नकळत भस्तक न त होते.

● ● ●

‘भक्त-धना जाट’

● डॉ. के. भ. गव्हाणकर

निष्काम कर्मयोगाने अगर ज्ञानाने मानवी जीवनाची पूर्तता होत नाहीं. भक्तीचे स्थान मानवी जीवनात सर्वाहून श्रेष्ठ आहे हे भगवताच्या भूमिकेतच विशद झाले आहे. व्यासांनी संपूर्ण महाभारत लिहिले त्यास घर्सं अघरमचि साकस्याने विवरण करून जगाला आचार धर्माचा उपदेश केला. “व्यासोच्छष्टं जगत्रयं” अशी पदवी संपादन केली. जगात लौकिक झाला पण व्यासाचे हृदय मात्र शून्यच राहिले. मनुष्य जगापासून वस्तुस्थिती लपवील पण त्याला स्वतःपासून काहीं लपविता येईल का? व्यासांचे हृदय व्यासांना म्हणू लागले, “तू जगास अन्नदान केलेस पण मी उपाशीच आहे.” व्यास सरस्वतीनदीच्या तीरावर एकान्तात बसले होते. एकान्त म्हणजे हृदयाचा आरसा-आरसाच होय. त्या आरसात त्यांना आपल्या हृदयाची भावशून्य मूर्ति दिसली, त्यांना काय करावे ते सुचेना. शेवटी त्यांचे नेत्री आसवे आली त्याक्षणी व्यासांच्या हृदयाची हाक ऐकणारी मूर्ति विणेच्या मधुर इंकारावर भगवताचे गोड नाम गात तेथे प्रकट झाली. नारदाची मूर्ति पहाताच व्यासांचे हृदय अधिकच उचंबळले. प्रियजनांस पाहिल्यावर कोणास आपले दुख लपविता येणार आहे! नारदांनी व्यासांचे सांत्वन करून त्यांना भगवताच्या सगुण कथा गाण्यास सांगितले व त्यानेच हृदयास समाधान मिळेल म्हणून आशीर्वाद दिला. व्यासांनी नारदाच्या सांगण्याप्रभाषे भगवद्भक्तांच्या कथा गाईल्या तोच भगवत ग्रंथ होय.

भक्ती ही सर्वांना साध्य आहे. तेथे सुष्ट, दुष्ट गरीब, श्रीमंत असा भेद-भाव नाहीं. प्रत्येक नव्हे हीन जातीत सुद्धा भगवद्भक्त निपजले आहेत. भगवत्-गुण, भगवलीला, व भगवन्नाम ज्याच्या चित्तवृत्तीतून सतत बहात असतात ती भक्तिचा अधिकारी आहे, व त्याच्या संकीर्तनाने व निष्काम शुद्ध प्रेमाभूले सर्वभावसंपन्नता प्राप्त होते. त्यामुळे भगवान प्रसन्न होतात.

भक्त घन्नाजी जाट हे हीन जातीत जन्माला आले होते. त्यांचे वडील गरीब पण शुद्ध सरळ स्वभावाने आपला शेत्रीचा धंदा करीत होते. गरीबीमुळे घन्नाजीचे विद्याव्ययन किंवा शास्त्रशेवण झाले नव्हते. तरी त्यांचे हृदय प्रेमळ, दयाळू व कळवळाने भरलेले होते. त्यांचे घरी साडुसंत वारंवार येत असत त्यामुळे त्याला चांगली संगत लागली होती व तेणेकरून परमेश्वराविषयीचा

जिव्हाळा सहज निर्माण झाला होता. भगवन्नामाचे अहोदिनरात्रि सिंचन झाल्यामुळे त्याला परमेश्वराचा ध्यास लागला.

धन्नाजी पाच वर्षांचा असताना त्यांचे घरी एक भगवदभक्त साधुब्राह्मण आला. त्याने विहिरीवर जाऊन स्वतः पाणी काढून स्थान केले व नंतर संध्यावर्गेरे नित्यकर्म करण्याकरिता आसनावर बसला. पूजासाहित्य जवळ घेऊन पिशवीतून शाळीग्राम काढून पूजेकरिता ताम्हणात ठेवला. त्या शाळीग्रामाची षोडशोपचारे पूजा केली. चंदन, सफेद फुले, तुळशीदल, नैवेद्य धूपदीप दाखवून ध्यानस्थ बसला. नंतर भोजनाचा नैवेद्य दाखवून तो प्रसाद स्वतः भ्रण केला. वनाजी हे सर्व मन लावून एकाग्र चित्ताने पहात होता.

सूर्यम भनात, ग्राणात, चित्तात नितांत गूढ अशी शक्ति आहे. तिचा उदय धन्नाजी सरळ व भावीक असल्यामुळे झाला, व भक्तिभावनेचा सुंदर अंकुर फुटला. नयनाला प्रभुदर्शन व्हावे ही तीव्र लालसा उत्पन्न झाली. त्याला वाटले जर मला अशी मूर्ति मिळेल तर मीसुद्धा अशा तऱ्हेने पूजा करीन व भगवताला पाहीन. लगेच त्याने आपल्या मध्यर वाणीने त्या ब्राम्हणाकडे जाऊन विचारले की “पंडितजी ! आपणाकडे दुसरी एखादी अशातहेची मूर्ति आहे का ? असली तर मला द्या ! मीसुद्धा आपणासारखीच तिची पूजा करीन.

ब्राम्हणाने त्या बालकाच्या बोलप्याकडे दुर्लक्ष केले, परंतु धन्ना त्यांचा पिच्छा सोडीना. ब्राम्हण वेचैन झाला व त्याने तेथील एक काढा दगड घेऊन त्याला दिला व म्हणाला ‘बैदा ! हा पहा ! हा तुझ्याकरिता भगवान आहे. त्याची नित्यनियमाने पूजा करीत जा ! स्वप्रियता उदयाला आली की प्रभूत्व उदयाला आलेच पाहिजे. तो दगड पाहताच त्याचा कंठ दाटून आला. सर्व काया रोमांचित झाली व आनंदाश्रू गळू लागले. त्या दगडाला शाळीग्राम समजून मनःपूर्वक आनंद मन बसला, व हीच गुरुर्दक्षिणा समजून त्याची भक्तिभावाने पूजा करावयाची असा संकल्प केला. त्याला खरा शुद्ध सत्संग लाभला.

भगवान श्रीकृष्ण स्वतः उद्धवाला सांगतात :-

न रोषयति मां योगो न सांख्य धर्म एव च ।

न स्वाध्यायस्तपस्त्यागो नेष्टापूर्त न दक्षिणा ॥

व्रतानि यज्ञशङ्कन्दांसि तीर्थानि नियमा यमा : ।

यथाऽवरुन्धे सत्संगः सर्वसंगवपहो हि भास् ॥

सत्संगेन हि दैतेया यातुथाना भृगः खणः ॥

गन्धवप्तिरसो नामः सिद्धाश्चारणगृह्यकाः ॥

विद्याधरा मनुष्येषु वैश्याः शूद्राः स्त्रियोऽन्त्यजाः ।

रजस्तमः प्रकृतयस्तस्मिन्स्मिन्द्युजेन्यः ? ॥

बहवो भत्पदं प्राप्तास्तवाष्टुकायाथवादयः ।
 वृषपर्वा बलिवर्णो मध्याश्चाथ विभीषणः ॥
 सुग्रीवो हनुमानक्षेरे गजो मृद्घरे वणिकपथः ।
 व्याधः कुञ्जा द्रजे गोन्यप्यो यज्ञपल्यस्तथापरे ॥
 ते नाशीतशुतिगणा नोधासितमहत्तमाः ॥
 अव्रता तप्ततपसः स्ततसंगान्मासुपागताः ॥
 केवलेन हि भावेन गोप्यो शावो नगा मृगाः ।
 येऽन्य मूढधियो नागाः सिद्धा मामीयुरञ्जसा ॥
 यं न योगेन सांख्येन दानद्रेततपेऽच्चरेः ।
 व्यास्थास्वाध्यायसंन्यासः प्राप्नुयाहत्त्वानपि ॥

×   ×   ×

तस्मार्खमुद्भवेत्सृज्य चोदनं प्रति चोदनं ।
 प्रवत्तं च निवृत्तं च श्रोतव्यं श्रुतमव च ॥
 मासेकमेव द्वरणमात्मानं सर्वदेहिनाम् ।
 याहि सर्वात्मभावेन मथा स्था त्युकुतो भयः ॥

(श्रीमद्भगवत् १११२)

वन्नाजीच्या आनंदाला सीमा उरली नाही, त्या दण्डरूपी देवाला कधी आर्लिगन चावे तर कधी कुरवाळून पोटाशी वरावे, कधी कधी तर डोक्यावर घेऊन नाचावे तर कधी डोळे भरून पहातच वसावे. असा आपला काळ आनंदात वालवीत असे.

तो नित्यनियमाने त्याची पूजा करी. सकाळीच उठल्यावरोबर स्नान घालावे चंदनाच्या ऐवजी नवीन चांगल्या भातीचा गंब झूणन ठिठा लावावा, कोणतीही ज्ञाडाची पाने, तुळशीदल म्हणून वंहावे, बारीक बारीक दगड असता समजाव्या, नंतर मनानीच कल्पून नैवेद्य घूप दीप दाखवावा व प्रदक्षिणापूर्वक नमस्कार घालावा. नंतर त्याला जी भोजनाकरिता वाजरीची भाकरी मिळे तीच त्याच्या पुढे ठेवावी व डोळे मिटून म्हणावे “देवा ही भाकरी ठेवली आहे, तू अर्धी खा व अर्धी मला ठेव. डोळे उघडून पाही तो भाकरी जशीच्या तशीच असे असे दोनतीनवेळा करावे. नंतर “देवा माझ्यावर कां रागावलास? भाकर खात नाहीं? तुला माझ्या हाताची आवडत नाहीं का? बरे तर.” असे म्हणून ती भाकर जंगलात फेकून देई.

भगवान भाकरी खात नाहीं तर मी कसा खाऊ? मी पण उपाशीच राहीन. असे कित्येक दिवस अन्पाण्याशिवाय गेले. त्याची शक्ती कीण झाली,

वजन घटले व चालताना पाय लटपटू लागले. तरी त्याची पर्वा न करता आपला नित्यक्रम तसाच चालू ठेवला. 'ठाकूरजी भाकर खात नाहीं ! उपाची रहातो ! काय करू असे म्हणत सारख्या अश्रुच्या वारा लागत असत. चित्त चितन करू लागले की अदृश्य वातवरणात जी चैतन्यचकती आहे. चित्त चैतन्य न की तो भगवान समोर तेजोमय सगुणसपात भक्तांपुढे प्रकट होतो. अचित्य रंजन दिव्यमूर्ति भक्त नेवाला संतोष देष्याकरिता सगुणरूपाने प्रकट झाली. आणि धन्नाजीची भाकर खाऊ लागली. प्रेमभाव नंदयशोदेला सुखिणारी सावळी सांब मूर्ति भक्तासमोर येऊन, रुचीने व प्रेमभावाने अर्धी भाकर खाली. तोच घना उठला व प्रभूचा हात पकडून म्हणाला 'प्रभूजी ! इतके दिवस तू कोठे होतास आलास कां नाहीं. मी भुकेने तळमळत आहे हे तुला माहित नाहीं कां ! आणि आज तू आलास भला अर्धी न ठेवता एकटाच सगळी भाकर खातोस ? भला जरासुद्धा देणार नाहींस काय ? मी असाच भुकेने भरूं ? मन, चित्त, प्राण भगवंताचे ठायी लीन झाले, त्याच्या मनांत चित्तांत, प्राणांत, नसानसांत भगवंत खेळू लागले ! सरळ प्रेमभावाच्या या बालकाच्या बोलण्याने भगवंत स्तव्य झाले व उरलेली अर्धी भाकर त्याला दिली.

तो भगवंताचा भाकरीचा प्रसाद खाल्यावर त्याचे अंतबळू प्रज्ञाचक्षु जागृत झाले. नेवाच्या प्रत्ययाला हा 'भगवंत' प्रत्यक्ष आला आणि सर्वांगाने प्रभूप्रेमात ढोलू लागला. त्याला हथा प्रेमभावाचा वियोग पळभरसुद्धा सहन होईना. भगवानसुद्धा प्रेमरज्जूने बांबल्यामुळे त्याच्यापासून दूर जाईना. त्याच्या पाठीपुढे सारखा संगत करू लागला.

यो मां पश्यति सर्वं च सर्वं च मर्यै पश्यति ।

तस्याहं न प्रणश्यति स च मे न प्रणश्यति ॥

धन्नाजी आता भोढा झाला होता. त्याला आईने गाई थुण्याचे व त्याची निगा राखण्याचे काम दिले होते. गाई तरी एक दोन कां ! कितीतरी गाईचा कळपळ. एके दिकशी भगवंत म्हणाले, अरे घना ! तुला फार श्रम होतात रे ! भाई ! तू एकटाच इतक्या गाई कशा थुणार ? तुला मी भदत करतो, नाही, नाही मी स्वतःच ते काम करतो, अशा तहेने भगवंत आपल्या भक्ताची सेवा करू लागले. भगवंताचे सानिध्य असल्यामुळे घना अचित्य आनंद व लडिवाळ-पणे प्रेमसुख उपभोगित होता, तेणेकरून प्रसन्नतेचा, अमृताचा नकळत वर्षाव जगावर होत होता. जीवाच्या निर्जिव आवानाना सजीव करीत होता. ज्याने जगत निर्माण केले त्याला निर्माण करणाऱ्या या भक्तांचे कोळकौतुक कोठवर करावी ? असे कौतुकमय प्रसंग पहाणारांचे नेत्र खरोड्यर घन्य होत.

माणूस स्वतःला दुःखी समजतो पण वस्तुतः याला तर दुःखाची ओळखही नाही अथवात सुखाचीही ओळख नाही. दुःखाची खरी ओळख असती तर सुख काय हेही समजले असते. पण तसे कुठले घ्यावयाला. अहंकारी माणसाला पोऱ्या, पुराणे वाचून व देव पूजेची कवाईत करून 'देव' काय आहे हे कसे कल्णार ? त्या ब्राम्हणांनी आसून एक काळा दगड घन्नाजीला दिल्ला पण 'जळी स्थळी भरला देव' याचा अनुभव कुठे आहे ? आपली प्रियत्वाच्या दुःखाने अवस्था वेटून राहिली पाहिजे. बुद्धीला गवसणी घालून कामाची नाही, श्रीहरीला गवसणी घातली पाहिजे. 'प्रभु' मला काही समजत नाही. दामाजीच्यां कामे केलोस जनावाईसाठी शेणी वेचल्यास. प्रभु तुझे ते गोजिरे साजिरे रूप दार्खीव रे. माझी काय चूक झाली, मला समजत नाही. तु जाणणारा आहेस. मुलाळ्या गप्प बस म्हणून ते कसें उगी राहणार ? प्रियतेचा आघार आहे ना ? याप्रियदशा बोलल्याशिवाय रहणार कशी ? जीव सतत मिळून येतो. आई दिसली की मुलाने हात पसरून 'आई मला घे, आई मला घे' असे म्हणून आईकडे घाव घेतलीच पर्हिजे. सुखाच्या कल्लोळाचे हे रूप आहे. मूल आईला घे म्हणते व आई उचलत नाही. मग त्या बाळाची काय अवस्था ? प्रभु, केवळे त्या बाळाला संकट ? तसे श्रीहरि लबकर या व मला उचलून पोटाशी घरा. निकट आहे खरा, पण दिसत नाहीं रे अशा या विरहानीने संत दुःखी असतात, सतत रडतात. अशा तन्हेचा सुखसोहळा त्या ब्राम्हणाला कुठचा ?

फिरत फिरत तो ब्राम्हण घन्नाकडे आला. आणि विचारू लागल्या की 'क्यों ! भगवानकी पूजा करते हो या नहीं ? घन्नाने ब्राम्हणाच्या चरणांना स्पर्श करून हंसत प्रेमपूर्वक आपुलकीच्या भावनेने म्हणाला, "महाराज ! आपण खरोखरीच मला चांगला देव दिलात. पहिले काही दिवस तो माझी पूजा व भाकरी स्विकारिना ! कित्येक दिवस तो उपाशीच रांहिला व भलासुद्धा उपाशीच ठेवले. शेवटी एके दिवशी एकदांची स्वारी आली आणि भाकर खाऊ लागली. अर्धी भाकर गट्ट केल्यावर पुढे खाणार तोंच मी त्याचा हात पकडल्या, व अर्धी भाकरी माघून घेतली. आता तो माझ्या बरोबर सतत असतो व आरोक सारीक कामे तोच करतो. गाई घुतो, दूध काढतो, पळभरसुद्धा मला स्पोडत नाही. माझा तर तो प्राणच आहे.

भगवंताच्या निर्मल हास्यातून त्याच्या चित्तात प्रेमाविभाव प्रकट झाला. प्रेमानंदाची माझुरी तो चाखू लागला. दिव्य आनंद व शांती याचा उदय त्यक्ताच्या चित्तात झाला. त्याचे मुख्यमल तेजस्वी व हंसरे दिसू लागले. त्या ब्राम्हणाला हे पाहून व ऐकून आश्चर्याची घडकीच बसली. तो म्हणाला 'वेटा घन्नाऱ्या ! कहाँ है वह तुम्हारा भगवान ? घन्ना आश्चर्यमूळ होऊन म्हणाला "काझ्या !

आपणांस दिसत नाहीं ! हा काय माझ्या जवळच माझा हात घरून उभा आहे.” ब्राम्हणाला दर्शन न झाल्यामुळे परत म्हणाला “कहाँ वन्ना ? मुझे तो नहीं दिखता.” घना भगवंताला विनवू लागला ‘हे प्रभो ! या ब्राम्हणांनीच मला तुझी मूर्ति दिली होती व पूजापाठ शिकवला ते माझे गुरुजी आहेत. वेवा त्यांना दर्शन तू का देत नाहीस ? विचारा घना प्रभूच्या मुख्यमलाकडे विनय-शील मुद्रेने पहात राहिला.

“घना ! प्रभू म्हणाले, ‘तुझी ही सेवा आजची नाहीं. जन्मजन्मांतरिच्या तुझ्या सेवेला व तुझ्या शुद्ध भक्तिभावाला मी तुझा झूणी होऊल, तुला दर्शन दिले. परंतु आता हा ब्राम्हण तुझा गुरु झाल्यामुळे त्याला पुकळ पुर्णाई प्राप्त झाली असल्यामुळे त्याला दर्शन देऊ शकेन. तू त्याचा हात पकड म्हणजे तुझ्या स्पर्शामुळे त्याला दिव्य दृष्टी प्राप्त होईल व नंतर तो मला बधू शकेल. घनाने त्याप्रमाणे केल्यावर त्या ब्राम्हणालासुद्धा प्रभुदर्शन घडले.

घनाची बाललोला समाप्त झाली. भगवंताने परमार्थाची परंपरा राखण्याकरिता गुरुमंत्र दिक्षा घेण्यास विनविले व ते गुप्त झाले. नंतर काशीक्षेत्री जाऊल श्रेष्ठ आचार्य श्री. श्रीरामानंद यांच्याकडून गुरुमंत्र दिक्षा घेतली. त्यानंतर त्याला तत्त्वज्ञान प्राप्त झाले व हृदयामध्ये त्याला श्रीची मूर्ति दिसू लागली.

एके दिवशी घनाला शेतात गहू पेरण्याकरिता त्याच्या वडीलांनी सांगितले. तो गहू पेरण्याकरिता शेताकडे जात असता रस्त्यात त्याला काही साधुसंत भेटले. ते भुकेने व्याकूळ झालेले, घनाकडे भिक्षा मागू लागले. घनाला जिकडे तिकडे श्यामसुंदरच दिसू लागले. सन्तरूपात सुद्धा त्याला तेच दिसू लागले. त्यांनी सर्वंच्या सर्वं गहू त्यांना दिले.

सर्व गहू दिल्यावर आईवापाच्या भितीने तो तसाच शेताकडे नेत्रा व मुख्याने ‘गुरुमंत्र’ म्हणत शेत नांशून लागला. भक्ताची लाज राखण्याकरिता व महिमा वाढविण्याकरिता आपल्या अघटीत-वटना परीयसी मायेने सर्व शेत पिकून पिवळे जर्द केले. हे पाहून लोकांना आनंद झाला. पण घना मात्र विचार करू लागला की मी शेतात एकहो गव्हाचा दाणा न पेरता हे अघटीत कसें घडले ! ही प्रभूचीच माया आहे हे त्याला समजले. त्यांनी पुन्हा पुढ्हा प्रेमादै होऊल भक्तीभावाने प्रणाम केला. प्रभो ! तुझी लीला अगाव आहे नायाजी भग्हाराज म्हणतात.

घर आये हृरिदास तिन्हें गोषूम खवाये।
तात मात डर भोत लेत लंगूर बवाये ॥

आसपास कृषिकार खेतकी करत बडाई ।
 अवत भेजकी रीति प्रगट परतीतिजु पाई ॥
 अचरत मानव जगत में कहुं निपज्यो कहु वै बधो ।
 धन्य धनाके भजनको चिनहि बीज अंकुर भधो ॥

भारत ही वैष्णवांची प्रिय भूमि आहे. देवाची लाडकी भारत-भू आहे. घमकिरिता ज्यांचे रक्त सळसळते असे दिव्य आत्मे जगाला दिले आहेत, देत आहेत व देणार आहे.

● ● ●

साईभक्त वसंत देसाईचे

दुःखद निघन

मुंबापुरीतील संगीताचे सुविळ्यात सूरसग्राट, विळ्यात संगीत-दिग्दर्शक व निस्सीम साईभक्त श्री. वसंतराव कृष्णाजी देसाई यांचे सोमवारी २२ डिसेंबरला अपघाती निघन झाले. श्री साईबाबा संस्थान, शिर्डी हा संस्थेदी वसंतरावांचा घनिष्ठ संबंध होता. १९६८ साली मुंबापुरीत साजन्या क्षालेल्या श्रीबाबांच्या ५० व्या पुण्यतिथीमहोत्सव प्रसंगी मनोरंजन, संगीतसूरांची बाजू उत्सङ्गत-प्रितीने त्यांनी सांभाळली होती. त्यांच्या या आकस्मिक साईचरणी चिलीनामुळे एक धुमोल हिरा हरपला आहे.

कवितामृताचा वर्षाव करणारा
वज भाषेतील प्रेमोन्मत्त कवि

घनानंद

• विनायक पाठक

शृंगाराला आध्यात्माची बैठक :

‘हचि के राजा’ व ‘वजभापप्रवीण’ असा लौकिक असणारे घनानंद म्हणजे कवितामृतवर्षी करून रसिकांना चिन्मयानंदाची अनुभूति देणारा जणु वम्हानंदच ! हिंदी साहित्याच्या रीतिकाळातील बन्याच प्रातिनिधिक कवीनी लक्षण ग्रंथ, नायक-नायिका भेद, रीति ग्रंथ वगीरे प्रकारचे साहित्य सृजन केले तर काढीनी भक्ति, नीति विषयक संवेदीची गीते व शृंगाररसांनी ओतप्रोत भरलेली फुटकळ रचनाही केली. शृंगार रसाने परिपूर्ण अशी कविता लिहिण्यात घनानंद आधारीचे कवि असले तरी त्यांच्या शृंगाराला आध्यात्माची बैठक असलेली आढळते. त्यांचा सकूर्दार्णनी दिसणारा शृंगार आध्यात्मिक चितनाकडे वळतो. उच्च आणि उदात्त प्रेमाची उत्कट अभिव्यक्ति म्हणजे घनानंदांची कविता असे म्हणता येईल.

कर्तृत्वाचा कळस :

घनानंदांचा जन्म संवत् १७१५ ला दिल्लीतील एका भटनागर कायस्थ कुटुंबात झाला. तथापि आचार्य रामचंद्र शुक्लाच्या हिंशेबी मात्र, यांचा जन्म संवत् १७४६ चा आहे. त्यावेळी भारतात यावनी सत्तेचे प्रावल्य होते. घनानंदांनीही परंपरेने चालत आलेला आपला नोकरीपेशा चालू ठेवला व त्यावेळी दिल्लीच्या तस्तावर असणाऱ्या मुहम्मदशाहाच्या दरबारात आपल्या असीम कर्तृत्वाने बुद्धिमत्तेने व प्रामाणिकपणाने हळूहळू ते ‘प्रायव्हेट सेक्रेटरी’ च्या पदापयांत पोहोचले.

इक इक श्रीकृष्णावरती :

तसे पाहिले नर घनानंदांना लहानपणारासूनच श्रीकृष्णावद्दल अपार प्रेम वाटायचे – आकर्षण वाटायचे. त्यावेळी सर्वत्र रामलीला प्रसाणेच श्रीकृष्णाच्या रासकीडांचे प्रयोग होत. रासकीडा करणारी नाटकमंडळी दिल्लीत आली म्हणजे, त्यांच्या खर्चाची व्यवस्था घनानंद मोठ्या श्रद्धेने व आपुलकीने करीत असत. या रासकीडा पाहण्यातूनच त्यांना हिंदी भाषेतील गीतांची व संगीताची शोडी लागली व पुढे पुढे तर ते स्वतःच रासकीडातील निवडक प्रसंगांना ३ सा. ली.

प्रासादिक गीतांचा साज चढवू लाग ले, व अशा तळ्हेने श्रीकृष्णाच्या रासलीला हीच घनानंदाच्या काव्याची प्रेरणा झाली. स्वतः गाणी रचायची व त्यांना निरनिराळधा चाली देऊन ती गाणी स्वरबद्ध करायची हा त्यांचा छंद झाला. साहित्य आणि संगीत या दोहोंचा समसमा संयोग त्यांचे ठायी होता.

उपलब्ध ना ती फारसी :

घनानंदांचे व्रज भाषेवर जसे प्रभुत्व होते तसेच फारसी भाषेवरही त्यांचे प्रभुत्व होते. त्यांवेळी प्रसिद्ध असलेले फारसी भाषातज्ज्ञ अबुलफजल याचे घनानंदांनी शिष्यत्व पत्करले होते. सत्संग व जिज्ञासा थालून त्यांनी फारसी भाषेतही काहीं कविता - गीते लिहिली असे म्हणतात. पण अद्यापपर्यंत त्यांची फारसी कविता वा गीते फारसी उपलब्ध नाहीत.

सुजान होती जान तथाची :

घनानंद सुजान नामक वेश्येवर अनुरक्त होते. तिच्याशिकाय घनानंदांना चैन पडत नसे. ती कोमलांगी वेश्या म्हणजे त्यांची प्रतिभाव जणू. घनानंदांच्या संगीतांविषयी कुणीतरी बादशहां जबळ प्रशंसा केली व ती ऐकून मुहम्मद-शाहने त्यांना पाचारण करून “आम्हांलाही तुमची रसभरी रचना एकवा” असा आग्रह केला. पण कलावंत म्हण जे नेहमी लहरी. उगीच आढऱ्येडे द्यायचे व गायचे टाळायचे ! शेवटी कुणीतरी बादशहाला एक गुपित सांगितले की, सुजान वेश्या त्यांना गाणे म्हणायला लालिल तर ते गाणे म्हणतील. लगेच बादशहाचे कर्मानि निघाले. सुजानवेश्येला दरबारात आणण्यात आले. व तिने घनानंदांचा आग्रह करताच घनानंद गाऊ लागले पण त्यातही त्यांनी आपला लहरीपणा दाखविलाच ! गाताना सुजानक डे केले तोंड व बादशहाकडे केली पाठ गाणे फर्मासि झाले. सर्व श्रोते तल्लील झाले. स्वरमाधुर्याची गुंगी दरबाराला आली. बादशाहाही खुश झाला पण आपल्याकडे पाठ करून गायत्याने शहेन-शहाच्या प्रतिष्ठेला घक्का बसला व तो अपमानाने चिडला. बादशहाने घनानंदांवर हडपारीचा हुक्म बजावला. वरिष्ठांचा कोप नाशास कारण !

सुजान ने दिलेली सु-जान

जेव्हा घनानंद बाहेर पडले तेच्हा त्यांनी सुजानवेश्येलाही आपल्यावरोवर येण्याचा आग्रह केला. पण कसाचे नि काय ? बोलून चालून वेश्याच ती ! तिने घनानंदांवरोवर जाष्याचे साफ नाकारले. जिच्यावर आपण प्राणापलिकडे प्रेम केले. ती आपल्याला शेवटपर्यंत साथ देईल असा त्यांचा समज होता. भरभाचा भोण्ठा फुटला. आपली जान असलेली सुजान आपल्याला शेवटपर्यंत साथ द्यायला नाकबूल आहे हे पाहून त्यांना क्षणभर वाईट वाटले व क्षणैक दुखाचे उपरतीत परिवर्तन झाले. आसक्तीचे विरक्तीत रूपांतर झाले.” विकल्प

सारे भनिचे फिटले.” व ते वृद्धावनाला गेले. सैसाराचे सर्व पाश तोहून त्यांनी निबार्क संप्रदायाची दीक्षा घेतली. “घनानंद तो वैष्णव ज्ञाला। देहभान विसरला” अशी त्यांची अवस्था झाली.

श्रीकृष्णभक्तीच्या तत्त्वावस्थेतच त्यांनी आपला “सुजान-सागर” हा ग्रंथ लिहिला. सुजान-सागर म्हणजे रसिकांच्या काळजाचा ठाव घेऊन प्रेमा-मृताचा वर्षाव करणारा असा ग्रंथ आहे. याच “सुजान-सागर” ग्रंथातील निवडक ११८ दोहे व कवित भारतेदृ हरिश्चंद्र यांनी ‘सुजान-शतक’ म्हणून संपादित केले. त्यांनी लिहिलेल्या या ग्रंथाच्या प्रस्तावनेत घनानंदांना संगीताचे उत्तम ज्ञान असून त्यांच्या प्रतिभेतून कवित्वशक्तीची शान अभिव्यक्त होते. असा गौरवपर उल्लेख आहे.

गोकुळ वृद्धावन-पृथ्वीवरील नंदनवन :

गोकुळ वृद्धावन म्हणजे या पृथ्वीतलावरील साक्षात् स्वर्ग आहे. एक रम्य दैवी नंदनवन आहे ही भावना त्यांच्या खालील कवितात अभिव्यक्त झालेली आढळते:-

“गुरुनि बतायो, राष्ट्रा भोहून हू गायो सदा
सुखद सुहायो वृद्धावन गाढे गहिरे ।
अद्भुत अभूत महिमेंडन, परें ते परे
जीवन को लाहु हा हा क्यों न ताहि लहि रे ॥
आनंद को घन छायो रहत निरंतर ही,
सरस, सुदेय सो, पपीहापन बहिरे ।
जमुना के तीर केलि कोलाहूल भीर ऐसी ।
पावन पुलिन पैं पतित परि रहि रे ॥”

घनानंदांचा भाव-सागर :

घनानंदांचे भावविश्व अपार होते. सुजान-सागर, कोकसार, कृपाकांड, विरहलीला, रस कोलिवल्ली, वगैरे ग्रंथ म्हणजे घनानंदांचा विस्तृत भावसागरच नव्हे अमृताचा गोडवा असलेला सार सागरच ! या व्यतिरिक्त त्यांनी लिहिलेले चारशे च्या वासपास फुटकळ कवित, सर्वेये ही उपलब्ध आहेत.

“बिरहलीला” हा ब्रज भाषेतील फारसी छंदात लिहिलेला काव्य ग्रंथ आहे. परमात्मा व जीवात्मा या प्रतिकांतून प्रेमिकांची झालेल्या विरहावस्थेची सूक्ष्म, अतिसूक्ष्म बारकाव्यासह केलेली अभिव्यक्त आहे. विरहावस्थेचा स्वानुभव असल्यामुळे ही बिरहलीला वाचकांच्या काळजालाच हात धालणारी आहे.

भावुक कविता हरते चित्ता :

घनानंदांबद्दल रेवानरेश श्री रम्भुराज सिहंजु देव यांनी आपल्या भक्तमाळ

(राम रसिकावली) या ग्रंथात निस्सीम प्रेमी भक्त म्हटले आहे. त्यांच्या ग्रंथातील “घन आनंद के विपुल कविता। अबलौ हरत कविन के चित्ता!!” हा उल्लेख मोठा अर्थपूर्ण आहे. घनानंदांची भावुक कविता वाचून वाचणाऱ्याचा डोळांतून सम्मिश्र भावनांचे अशु न ओघलाले तरच आरचर्य !

मनात उचंबळून येणाऱ्या उत्सर्फूर्त भावनांना हव्या त्या नेमक्या व शेलक्या शब्दांनी अभिव्यक्त करण्याचे भाषा सामर्थ्य, रचनेतील नादमाधुर्य, प्रयोग वैचित्र्य लालकिंक मूर्तिभूता, आध्यात्मिक विचारांची सखोल बैठक, लौकिक प्रेमाकडून भगवत्प्रेमापर्यंत पोहोचताना प्राप्त झालेली गाढ अनुभूति, अंतर्वृत्ति निश्चिन्नांची प्रवृत्ति या व अशा अनेक लोभस गुणांनी घनानंदांची कविता लोकप्रिय झाली. घनानंदांसारखा वियोग शुगाराचे चयन करणारा मुक्त कविविरलाच !

घनानंदांचे यथार्थ व भार्मिक वर्णन करणाऱ्या खालील ओळी किती अर्थ पूर्ण आहेत ते पहा :-

“नेही भहा, वज्जभाषा प्रवीन औ सुदरताहु के भेद को जाने । योग वियोग की रीति में कोविद, भावना भेद स्वरूप को ठाने ॥ चाह के रंग में भीज्यो हिंदो, बिछुरे मिले प्रीतम संति न माने । भाषा प्रवीन, सुषांद, सदा रहे सी धन जु के कवित्त बहाने ॥”

प्रेमाकडून परमेश्वराकडे :

प्रेमिकांच्या विरहवेदनेची अतीव पीडा हीच घनानंदांच्या काव्याची मूळ प्रेरणा आहे. “प्रेम की पीर” चा मागोवा घेत घेत प्रेमातून परमेश्वराचा साक्षात्कार झालेला हा कवि आहे. त्यांच्या विप्रलंभ शुगारातूनच मधुरा भक्तीचा उद्भव झालेला. आढळतो. लौकिक प्रेमाकडून भगवत्प्रेमाकडे वल्लेल्या घनानंदांची कविता सदायिने अलौकिक न ठरती तरच आरचर्य होते ! ओशवत्ती व्रज भाषेत लिहिलेल्या घनानंदांच्या कवितेत अनुप्राप्त, वकोक्ति, विरोद्वाभास, अतिशयोक्ती, उत्त्रेक्षा आदि अत्युत्तम अलंकारांचे ऐशवर्य आढळते.

आध्यात्माची नादमधुर व्यंजना :

घनानंदांची श्रीकृष्णावरील अतीव शङ्का, जीवनाचा सारसर्वस्व, आध्यात्मिक तत्त्वज्ञान यांची नादमधुर व्यंजना किती अर्थगमं आहे ते पहा :-

“ए रे बीर पौन ! तेरो संब और गौन वारि

तों सों और कौन मने दरकौही बानि दे

जगत के प्रान, ओछेबडे को समान घन

आनंदनिधान सुखदान दुखियानि दे ॥

जान उजियारे, गुन भारे अति मोहि प्यारे

अब हैं अमोहो बैठे पीठि पहिचानि दे

दिरहविद्या की मूरि आखिन में राखौ पूरि
धूरि तिन्ह पायेंन की हा ! हा ! नैकु आनि दै ॥”

श्रीकृष्ण : आनंद - निधान

श्रीकृष्ण भृष्णजे ‘जगत के प्रान’ त्याच्या शिवाय सर्वकाही गौण आहे.
लहान-भोठे श्रीमंत-गरीब हा भाव त्याचे ठिकाणी नाही. ते श्रीकृष्णरूप भृष्णजे
आनंदनिधान व सुखदान करणारे चिन्मयरूप आहे. ते रूप या डोळ्यात सदोदित
राहो हीच घनानंदांची इच्छा होती.

संगीताने ये भधुरता :

घनानंदांना संगीताचे चांगले ज्ञान असल्यामुळे त्यांची अनेक मधुर पदे
सारंग, मालकंस, कानडा, काफी, रामकली, वागेशी, जयजयवंती वर्षेरे राग-
रागिण्यातून गायिली गेलीत, व खुप लोकप्रियही ज्ञालीत.

दोन प्रसिद्ध सर्वये :

घनानंदांचे खाली उघृत केलेले दोन सर्वये अनेकांकडून नेहमी ऐकायला
मिळतात :

“परकाज देह को धारे किरौ

परजन्य जयारथ हवं दरसौ ।

निधि नीर सुधा के समान करौ

सबही विधि सुंदरता सरसौ ॥

घन आनंद जीवनदायक हौ,

कदौ भेरियो हिये परसौ ।

कवहूं वा चिसासी सुजान के औंगन

मो अँसुवान को लै बरसौ ॥”

यात परोपकारी वृत्तीचे प्रत्येकाच्या जीवनात असणारे महत्व सांगितले
आहे. “वसुधैव कुटुंबकम्” ही वृत्ति परोपकारीशिवाय अंगी वाणणार नाहीं
हाच यातील मतितार्थ !

दुसऱ्या एका सर्वयात ते प्रेमभाराची विचित्रता वर्णन करताना भृष्णतात:-

“अति सूधो समेह को भारग है,

जह नैकु सायानपन बोक नहीं ।

तंह सोंचे चलै तजि आपन पौ,

जिज के कपटी जो निसोक नहीं ॥

घन आनंद प्यारे सुजान सुनौ,

इत एक ते दूसरों ऑक नहीं

तुम कौनसी पाटी पढे हौ, लला,

मन लेहु वै वेहु छटेक नहीं ॥”

पण आणि छटाक या शब्दावर श्लेष साधून शोपळा घेऊन आवळाही न देणाऱ्या आपल्या प्रियकरंसंबंधी तिने लाडीक तकार केली आहे की माझं मन घेतो पण आपल्या मनाचा एक कोपराही (छोटचात छाटा भाग-छटाक) मला देत नाहीस ही अलती कंजुशी हे लला, (म्हणजे प्रियकरा) तूं कोणत्या शाळेत शिकला वरे ?

सदेह शाला स्वर्गस्थ कविं

अशा या व्युत्पन्न कविचा मृत्यु संबंधीची हकीकित मोठी कहण व रोम-हर्षक आहे. संवत् १७९६ मध्ये नादिरशाहने जेव्हां मथुरा लुटली तेव्हां घनानंद एका ज्ञाडाखाली त्या भनमोहन मुरलीधराच्या चितनामध्ये भग्न होते. स्वतःचा प्राण वाचविष्ण्यासाठी कुणातरी त्या लुटारूळना सांगितले की वादशहाचा मीर मुंशी घनानंद त्या तिकडे एका ज्ञाडाखाली बसला आहे. त्याला लूटा म्हणजे तुम्हांला खूप घन मिळेल ज्ञाल ! मारडाच्या हातात कोलीत मिळाले. त्या सर्वं लुटारूळनी घनानंदांना घेरले, व “जर, जर, जर लाओ !” म्हणजे घन घन जे घन तुझ्याकडे आहे ते आम्हांला दे. घनानंदाची प्रतिभा जागी ज्ञाली. त्यांनी जर जर जर शब्दाला उलटा कहून (रज, रज, रज) वूदावनची रज म्हणजे, माती त्या लुटारूळवर फेकली.

यवन लुटारूळना वाढले हा माणूस स्वतःचा जीव वाचविष्ण्यासाठी हे समाधीच व रज, रजचे डोंग करतोय. त्यामुळे चिडून त्यांनी घनानंदांवर तलवारीचे चार करायला सुरुचात केली. पण असे म्हणतात-त्या खड्गवाताचा घनानंदांवर काहीच परिणाम झाला नाही. उलट ते श्रीकृष्णाचा मोठमोठचाने धावा करू लागले.

“भोको भूरि भार है वैह

यत्न किये छूटत नहि केहं

कौन हेसु राखत संसारा

क्यों न बुलावै नंदकुमारा ?”

वाबांनो ! हा देह म्हणजे भुईस भार ज्ञाला आहे. मारा वार त्याच्यावर, न् सुटू द्या मला या देहबंधनांतून एकदाचा ! चिडून त्या सैतानांनी एकामागून एक तलवारीचे चार मारूल डोके व धड वेगळे केले आणि चमत्कार काय झाला ? ते घडावेगळे घनानंदांचे डोके जमीनीवर “कृष्ण कृष्ण श्रीकृष्ण मुरारी” म्हणून नाचू लागले. व शिरच्छेद झाल्यावर रक्ताचा एकही चिढू जमीनीवर आढळला नाही. लुटारू हा चमत्कार आ वासुन पाहू लागले. तोच असे म्हणतात एक विमान खाली उतरले व घनानंद संत तुकारामांसारखे सदेह वैकुंठवासी ज्ञाले. कवि घनानंद अंतर्धान झाले तरी त्याची कविता आजमितीस लोक मोठ्या श्रेष्ठाने वाचतात. कविं मर्त्य आहे. काय अमर आहे. हात यातील इत्यर्थ !

श्रीसाईबाबा एक आगळा अनुभव

● श्री अनंत पै काणे, (पणजी)

श्रीसाईबाबांविषयी खूपसे ऐकले होते, वाचलेही होते, 'श्रीसाईसच्चरित' ग्रंथाचे एक सप्ताह-पारायण सुद्धा केले होते. पण श्रीक्षेत्र शिरडीला जाण्याचे मनात असूनहि तसा योग येत नव्हता. सप्टेंबर १९७३ मध्ये मी सपत्नीक मुंबईला गेलो होतो. त्यावेळी पत्नीने आग्रहच घरिला की इतक्या नजीक आपण आलो आहोत, शिरडीला जाऊयाच. मी होकार दिला. पण एक अडचण निघाली ती कशी सोडवायची ते समजेना. कोणीतरी एकदा सांभितले होते की सप्ताह-पारायणाच्या वेळी जी रक्कम दक्षिणेदाखल काढून ठेवतात तीच रक्कम (म्हणजे त्याच नोटा किंवा तीच नाणी) शिरडीला पोचती करावयास हवीत. आम्ही तर ती रक्कम गोव्याला देवाच्या देव्हान्यात ठेऊन आलेलो. ती दक्षिणेची रक्कम वरोबर न घेता शिरडीला जाणे प्रशस्त वाटेना. तेव्हा गोव्यातल्या एका नातलगाला फोन करून ती रक्कम रजिस्टर पत्राने मुंबईस पाठविण्याची विनंति केली. इकडे आम्ही बॉम्बे सेंट्रलवरून शिरडीला निघणाऱ्या बसची तिकटे रिसर्व केली व दक्षिणेच्या रक्कमेची वाट पाहात राहिलो. निघावयाचा दिवस उद्घावर आला पण रजिस्टर पत्र गोव्याहून येईना. तेव्हा रक्कम पुढे पाणे केव्हाही नेऊ, तिकीटे रिसर्व केली आहेतच तर उद्घा जाऊयाच. असा पत्नीने आग्रह घरिला. सामानाची वांधावांध केली. पण रात्री मला एकदम अस्वस्थ वाटू लागले. डॉक्टर म्हणाले तुमचे ब्लड प्रेशर वाढलेले आहे. तुम्हाला लांबचा प्रवास केपावयाचा नाही. ज्ञाले. तिकटे कॅन्सेल केली व वेत रद्द केला. आलेला योग अशा रीतीने हुक्केला पाहून पत्नीला फारच वाईट वाटले.

पण दुसऱ्या दिवशी सकाळी गोव्याहून दक्षिणेची रक्कम रजिस्टर पत्राने आली व आता प्रकृतीला जारा बरे वाटताच शिरडीला जाऊन यावयाचे असे ठरविले. बसची तिकीटे लगेच मिळणे शक्य नसल्याम, प्रवास रेल्वेने करावा असे ठरले व त्याप्रमाणे चार-पाच दिवसानी आक्टोबरच्या १५ तारख्यास, माझे एक नातेवाईक जे जागी शिरडीला जाऊन आले होते त्यांच्या सोबतीने आम्ही काशी-एकसप्रेसने निघून दुपारी २॥ वाजण्याच्या सुपारास शिरडीला पोचलो. दुरुनच समाधि मंदिराचे शिखर दृष्टिपथांत येताच मनाला अवर्णनीय आनंद जाला. घूळसेट घेतली व जेवण करून दुसऱ्या दिवशीची परतोच्या बसची तिकीटे रिसर्व केली. (कारण सोबतीला आलेल्या नातेवाईकांची रजा दोनच दिवसाची होती) नंतर सावकाशपणे द्वारकामाई, चांदीची, लेंडीबाग वर्गेरे श्री

साईबाबांनी आपत्या पदस्पर्शने पुनीत केलेस्था वास्तु व जागा पाहिल्या-
दक्षिणेची रक्कम भांडारात जमा केली व श्रीबाबांच्या समाधिस्थानावर फुलांच्ये
हार वाहिले. संध्यासमर्थीच्या व रात्रीच्या आरतीस हजर राहुन रात्री मुक्काम्ब
गुरुस्थानाजवळच्या एका खोलीत केला. दुसरे दिवशी सकाळी काकड आरती-
नंतर सगळचांनी अभिषेक केला व साकोरीला जाऊन आलो व दुपारच्या
आरतीला हजर राहुन २ बाजताच्या वसने मुंबईस परत आलो. दक्षिणेची
रक्कम जोपर्यंत हातात आली नव्हती तोपर्यंत कोण अडचणी. पण रक्कम हातात
आली न आली शिरडी-वारीची तथारी एका दिवसात झाली.

शिरडीला जाऊन आलो पण मनाचे पूर्ण समाधान झाले नाही. गेल्यासारख्ये
२१३ दिवस तरी राहायला हवे होते असे मनातत्या मनात वाटत होते-
पण मिर्हपाय होता. नातेवाईकांना रजा वाढविणे शक्य नसल्याने मुंबईला
परतणे भाग होते.

मुंबईला पोचल्याच्या दुसऱ्या किंवा तिसऱ्या दिवशीची गोष्ट. नेहमीप्रमाणे
मी सकाळी चौपाटीवर फिल्हन घरी परत येताना हथूजेस रोडवर 'अर्जिक्यट
हॉस्पीटल' जवळ फुटपाथवर सफेत वेश परिधान केलेला एक फकीरबाबा मला
दिसला. फकीरबाबांचे वय अंदाजे ५५ ते ६० असावे. हातात भोरपिसांची
चवरी. व्यक्तिमत्त्व भव्य व आदर उत्पन्न करणारे. मी खिशातून एक नाप्डे
काढून फकीरबाबांच्या हाती ठेविले. फकीरबाबांनी प्रश्न केला. 'हाजी मलंगर
जानता है ?' 'नाही, मी उत्तरलो. 'शिरडी साईबाबा ?' फकीरबाबांनी पुढ्हर
प्रश्न केला. मी म्हटले 'जरूर जानता हूं. कुछ दिन पहले मैं वहाँ जाकर आया
हूं.'

'वहाँ जानेपर भी मुझे नहीं पहचाना ?' फकीरबाबा पुढे म्हणाले. मी
चेहरा न्याहाळून पाहिला. तोंडावळा श्रीसाईबाबांचा, दाढी-मिशा त्यांच्याचा
पद्धतिच्या, जराशा पिकलेल्या, तोंडावर तेज मी जरा जवळ गेलो.

'अभी तो जरूर पहचाना होगा.' 'शिरडीमें नीमवृक्ष है ना, वहांहि हमारी
वसती है. तुम्हारे खूब किस्मतियोंसे यहाँ बंबई में रास्तेपर हमारी मुलाकात
होती है ? फकीरबाबांनी प्रश्नोत्तरी पुढे चालू ठेवली.

'आप कहाँ से आये ?' 'गोवासे' मी.

'बंबई में क्या काम ?'

'मेरा बेटा यहाँ रहता है, वह मैकनिकल इंजिनियर है। बहोत दिनोंसे
वह मुझे बंबई आने के लिने कह रहा था, इसलिये मैं और मेरी बीबी दोनों
यहाँ आये हैं ? मी आदरपूर्वक उत्तर दिले.

फकीरबाबा पुढे म्हणाले, 'जो कुछ मैं तुम्हे कहूं वह तुम तुमारे बेटेको
कहोगे ?'

‘जहर’ भी म्हणालो.

‘तो इसी वक्त एक नारियल और एक चादर मुझे पहिले दे दो’ फकीर-बाबा म्हणाले. मी म्हटले, ‘इस वक्त चादर कहां मिलेगी? दुकाने अभीतक बंद है’ त्यावर फकीरबाबा पुढे म्हणाले ‘कुछ पर्व नहीं. वचन तो दो और तुमारे खीसेमें जो कुछ हो वह दे दो.’ मी पैटच्या खिशात हात धातला. पांच रुपयांची नोट हातात आली ती मी त्यांच्या हातात ठेवली. त्यावर ‘साईबाबा आपको खूष करेगा’ असे म्हणून फकीरबाबा चालू लागले. मी त्यांच्या मार्गे मार्गे जाऊन त्यांना विचारू लागलो, ‘आप कुछ कहनेवाले थे ना मेरे बेटे के लिये?’ पण फकीरबाबा दिसेनासे झाले. घडलेल्या गोष्टीचा विचार करीत मी घरी परतलो.

सबंध दिवसभर मी मनाशीच म्हणत होतो. मला भेटलेले हे फकीरबाबा कोण असतील? श्रीसाईबाबाच असतील का? त्यांनी मला मुंबईच्या रस्त्यावर भेट देण्यासारखे कोणते पुण्यकृत्य माझ्या हातून घडले होते? माझ्या मुलाला ते काय सांगणार होते. जे शेवटी राहुनच गेले? अशा अनेक विचारांनी मला सबंध दिवसभर अस्वस्थ करून सोडणे. काय सांगणार होते ते माझ्या मुलाला? नवकीच काहीतरी सांगणार होते. कारण हा माझा मुलगा काविलीच्या विकारातून नुकताच उडला असल्याने आमच्यावरोबर शिरडीला येऊ शकला नव्हता. मी जास्तच अस्वस्थ झालो. घडलेली घटना घरातील मंडळीना सांगप्प्यास मन घेईन्ता. कारण कोणीच तीवर विश्वास ठेवला नसता. शेवटी मी सांगावयाचे ठरविले. पण सांगताना वरील प्रत्यक्षात घडलेली घटना स्वप्नात घडल्याचे मी त्यांना सांगितले. माझ्या तोंडून ऐकलेल्या हकीगतीवर कोणीच अनुकूल वा प्रतिकूल प्रतिक्रिया व्यक्त केली नाही. पण प्रत्येकाला वाटले की काहीतरी अनाकलनीय असे घडले आहे. यावर दिवस गेले. आम्ही डिसेंबरच्या सुरवातीस गोव्याला परतलो.

गोव्याला येऊन १०-१२ दिवस झाले असतील. माझे एक मेहुणे जे दरवर्षी १ जानेवरीला शिरडी-वारी न चुकता करतात ते आमच्याकडे आले व आपण २५ डिसेंबरच्या सुमारास शिरडीला जाणार असल्याचे त्यांनी सांगितले त्यावर मी म्हणालो, तुम्ही जाताच आहात तर मी एक नारळ व एक चादर देतो ती श्रीबाबांच्या चरणी अर्पण करा. उत्तरादाढल ते म्हणाले मी जहर नेईन, पण तुम्हीच माझ्यावरोबर शिरडीला का नाही येत? मी अवाक् झालो. शिरडीला जाऊन आल्यास महिना-दीड महिनाच झाला होता. फिरून एवढा लांबचा प्रवास मला झेपेल काय? तरी पण मी म्हटले, तिकीटे मिळतील काय? त्याची काळजी तुम्हाला नको, तुम्ही फक्त हो म्हणा, मी सगळी व्यवस्था करतो. खरोखर त्यांनी तसी व्यवस्था केली व त्यांच्या सोबतीने मी व माझी पत्ती

डिसेंबरच्या ३१ तारखेस दुपारी शिरडीला पोचलो. शिरडीला जाण्याचे नक्की ज्ञाल्यावर आम्ही मुंबईस फोन करून मुलाला कठविले. तो पहिल्याने आशयं-चकित झाला पण आम्ही सगळे काही सविस्तर सांगितल्यावर तो आम्हाला पुण्याला येऊन भेटला व आम्ही मिळूनच शिरडीला आलो.

हथा दुसऱ्या खेपेस आम्ही चार दिवस शिरडीला राहिलो व श्रीबाबांच्या दर्शनाचे डोळे भरून सुख भोगले. काकड-आरती घरून एकही आरती आम्ही चुकविली नाही. नारळ व चादर यांची मागणी फकीरबाबांनी केली होती ती श्री बाबांचीच इच्छा असे मानून आम्ही दि. १ ज्ञानेवारी रोजी चादर समाधिच्यर घातली, व नारळ बाबांच्या चरणी अर्पण केला. त्या दिवशी सायं-आरती-नंतर श्री भोलानाथ समेळ यांचे समाधिमंदिरात भावगीत गायन झाले त्यावेळी श्री संस्थानच्या वतीने त्यांना श्रीफळ व एक रुपया मानधन देण्यात आले. जे श्रीफळ श्री. समेळ यांना देण्यात आले ते आम्हीच श्रीचरणी अर्पण केलेले होते. हे जेव्हा आमच्या लक्षांत वाले तेव्हा आमचे डोळे अक्षरशः अशूनी भरले. फकीरबाबांच्या रूपाने श्रीफळाची मागणी आपणच केली होती हेच त्यानी आम्हाला अशारीतीने दाखवून दिले. असे जर आम्हीं मानले तर ते अस्थानीं होईल काय ?

गुरुवारी रात्री पालखी-उत्सवास हजर राहून शुक्रवारी दुपारच्या वसने मुंबईला निषष्याचा आम्ही बेत केला. पालखी उत्सवास नव्यानेच हजर राहत असल्याने पालखी-मिरवपूक कोणत्या दरवाज्याने चावडीत शिरते त्यावृद्धलची वचूक माहती आम्हाला नव्हती. त्यातच लोकांची फारत भीड ज्ञाल्याने आम्ही चावडी दरवाज्याच्या एका बाजूला राहावयाचे ठरविले. इतक्यात श्री संस्थानचा गणवेष धारण केलेला एक वृद्ध सेवकरी आला व त्याने आम्हाला सांगितले की आता हा जवळचा दरवाजा उघडिण्यात नेईल. तुम्ही सरळ आत जा. तुम्हांला श्रीबाबांची आरती अगदी जवळून दिसेल आणि खरोखरच तसे झाले. हा वृद्ध सेवकरी कोण होता ?

शुक्रवारी सकाळी स्नानाच्या विधिनंतर आम्ही तीर्थ बाटलीत भरून घेतले व आता निषणार इतक्यात एका पुजाच्याने आम्हांला विचारले आज चालला ना, हा व्या बाबांचा प्रसाद. असे म्हणून एक पेढा माझ्या हातावर ठेवला. पेढा आकाराने बराच मोठा होता. सकाळी स्नानविधि चालू असतो त्यावेळी सगळ्या वस्तू बाजूला काढून ठेवतात. अशावेळी हा एकच पेढा तेथे कसा राहिला व तो आम्हालाच का देण्यात आला ? आम्ही त्या दिवशी निषणार हे पुजाच्याला कसे कठले वगेरे पुण्यक्षेसे प्रश्न आमच्या मनात आले पण ते अनुत्तरीतच राहिले. श्रीसाईबाबांचीच इच्छा होती आणि त्यांनी आम्हांला दीड महिन्याच्या गंतराने चिडीसारखे ओढून शिरडीला नेले. हाच याचा अर्थ.

आणखी एक प्रश्न ज्याचे उत्तर अद्याप स्पष्टपणे मिळाले नाहीं तो हा की फकीरबाबा माझ्या मुलाला काय संगणार होते ? कदाचित हेच असेल की गेल्या खेपेस तुझे आईवडिल शिरडीला आले त्यावेळी तू आजारातून तेव्हाच उठल्याने येऊ शकता नाहीस. आता मी त्यांना थोडचाच दिवसानी परत तेथे नेणार आहे. तेव्हा हा योग चुकवू नकोस. हेच जर खरे असेल तर आमच्यासारखे धन्य आम्हीच. आपल्या भक्तांनी शिरडीला यावे व मनसोक्त तेथील आनंद उपभोगावा स्फृणून श्रीबाबांची कोण ही थडपड !!

● ● ●

श्री साईनाथ रोजनिशी

यंदा १ जानेवारी १९७६ रोजी थाठात प्रकाशित झाली.

- भगवान श्रीसाईबाबांचे समाधिमंदिरातील सिहासनावर अधिष्ठित असे पंचरंगी बहारदार संग्राह्य छायाचित्र.
- श्रीबाबांचे संक्षिप्त चरित्र, श्रीसाईबाबा संस्थान शिर्डीत काय काय पहाल, बाबांचे समकालीन संत, बाबांचे बोल, शिर्डीतील प्रमुख उत्सव.
- बाबांच्या तिन्हीचिकाळ होणाऱ्या आरत्या इ. इ. भरपूर माहिती.
- आकर्षक वेष्टन, संग्राह्य माहिती, सुबक कलाकृति
- संग्राह्यक रोजनिशी.

वाच्यावरचे विचार

हौद — १६

— द. शं. टिपणीस, (ठाणे)

जुन्या गणितातील दोन उदाहरणे^१ (गोखले वा छत्रे पहा) पहिले एका हौदास दोन तोटथा आहेत. पहिल्या तोटीने मिनिटाला दोन गॅलन पाणी येते व दुसऱ्या तोटीने मिनिटाला एक गॅलन पाणी जाते तर तो किती वेळात भरेल? दुसरे एका तोटीने मिनिटाला तीन गॅलन पाणी येते व दुसरीने मिनिटाला एक गॅलन पाणी जाते तर तो हौद किती मिनिटात भरेल? उत्तर सोप, नेणे व जाणे यांच्या वजाबाकीने भरावयाचा लेव्हां भरेल. नाहीं भरला तर रिकामा होईल, आज नवीन गणित आले आहे. त्यात असली म्यूनाथिक्य (शिक्षण तज्ज्ञांच्या मते) असलेली उदाहरणे नाहींत. वास्तविक गणित नवे जुने असू शकत नाहीं. परमेश्वर कधी नवा जुना असतो का? हो त्याचा अवतार नवा जुना असू शकेल. रासायेका नवा अवतार हे ठीक. तसेच गणिताचा अवतार म्हणजे पुस्तकाचा अवतार झाला असेल तर ते जुने; दुकानांतून नुकतेच आणले असेल तर नवीन हे बरोबर असो. वास्तविक या हौदात अव्याप्त बुडालेला आहे तो वर काढून नाविन्य निर्माण करायचे सोडून गणितालाच गच्छांडी दिली हे काही वर नाही बुवा. यास्तव नाईलाज्जाने आम्हांलाच थोडं फार पाणवुड्याचे काम करावे लागत आहे. वरील प्रभाणे रोन तोटथाचे हौद कोट्याबधि आहेत, रोज नवे हौद बांधले जात आहेत व जुने कोसळून पडताहेत पाणी घेणाऱ्या तोट्या हौदास नसल्यास जीवनाचा तोटा होतो, प्रत्येक व्यक्तीच्या शरीराच्या आत बुद्धिचा हौद असतो. त्याला दोन तोट्या आहेत. एक स्मरण व दुसरी विस्मरण. एकीने येत तर दुसरीनं गळत, स्मरण अधिक व विस्मरण कमी असेल तर हौद भरेल म्हणजे ज्ञानबृद्धि होईल. विस्मरण अधिक असेल तर हौद रिकामा होईल मोकळा राहिल. बहुतेकांच्या हौदाची विस्मरण तोटी अधिक काम करते. संसाराच्या हौदालाही अशा दोन तोट्या असतात. आवक व जावक. जावक जास्तच होते. त्यामुळे आमच्या पदरी घन न राहता ण राहते. संसार घन करण्याचा उत्तम मार्ग म्हणजे, कोणती तोटी सतत चालू ठेवावी व कोणती अघून मधून चालू ठेवावी याचे ज्ञान असणे व तसे करता येणे हा आहे. हौद (बॉक) भरलेला असला व दोन्ही तोट्या बंद असल्या तरी वापर केल्यास तो हौद रिकामा होईलच. यास्तव आवकाची तोटी सतत निदान व्यक्तिपत तरी चालू ठेवली पाहिजे. जुन्या गणितातील हौदात बुडी मारल्यावर आमच्या हाती जे काहीं आले ते हे.

हवा म्हणजे ? समुद्रकाठी आपण खास्तो ती. हबेला जोर आला की त्याला वारा म्हणतात. वारा जोरात आला की त्याचे वादळ होते. काही वादळे चक्कर सारखी वागतात. त्यांना चक्री वादळ म्हणतात. वादळाचा जोर वाढला की त्याला तुफान म्हणतात. हवा, वारा, वादळ वा तुफान हथा भासणाऱ्या गोष्टी आहेत, दिसणाऱ्या नाहीत. जे दिसतं ते त्याचे परिणाम, आपण म्हणतो खिडकीतून हवा येते. दरवाजा लाव वारा येतोय. पण येणारी हवा वा वारा कोणाला दिसला आहे ? डोलचांना नाहीं दिसत पण अंगला भासतो, भासतो म्हणून असतो म्हणजे आहे असं म्हणतो व तसं भासतो. आपण असे म्हण नाही की दिसत नाही म्हणून ती नाही. तिला अस्तित्व नाही, थंडी वाजते पणा ऐकू कुठे येते वा दिसते कुठे ? भांडे शांत दिसते पण हात लाबला की चटका भासतो. गरमपणा दिसत नाहीं. पण हाताला भासतो. तारंतून जाणारी बीज कुठे दिसते ? दिसते ती तार तिचे माध्यम, पण हात लाबा जीवंत तारेला. ज्ञाणझणलाच. मग पटतं बीज आहे म्हणून. हवा काय, थंडी काय बीज काय दिसत नाहीं म्हणून नाहीच असं आपण म्हणत नाहीं. मग देवानेच असं काय पाप केलय की दिसत नाहीं म्हणून तो नाहीच म्हणावे ? देव दिसत नव्हता म्हणून हिरण्यकशेषपू तो मानीत नव्हता, कुठे आहे दाखव असं म्हणून त्याचे खांबावर लाख भारली व त्याला देव दिसला. खरं म्हणजे त्याला देव दिसला नाहीच. दिसले ते देवाचे रूप. पोट चिरले जाताना देव आठवला असेल हे निराळे. रूप तरी कोणते ? नृसिंह, मानव कम (संयोग) सिंह मानव व सिंह आणि ते तरी कुठे ? खांबात. म्हणजे मी सर्व प्राणीमात्रात, सजीवात, निर्जिवात जडात अजडात आहे असे देवाला सुचवावयाचे होते की काय न कळे. हवा, वारा, वादळ तुफान किंवा बीज, विजली इलेक्ट्रीक सिटी ही जशी एकाच शक्तिला दिलेली नावे आहेत तशीच देव, ईश्वर, परमेश्वर, पुरुषोत्तम ही एकाच शक्तीची नावे आहेत. शक्ति कधी दिसते का ? ती अनुभवास येते. एकाचा घटिगणाचा घटका लागला व आपण कोडमोडलो की म्हणतो काय बेटधाची शक्ति आहे. घटिगण दिसतो पण त्याची शक्ति कुठे दिसते. देव ही शक्ति आहे ती दिसत नाही. देव अदृश्य आहे. संकटकाली भासतो. आपण म्हणतोच की देवाने खैर केली म्हणून वाचलो. माणसाच्या आयुष्यात पुळक्क्वेळा असा गोष्टी घडतात की त्यावेळी त्याच्या मनाला देवाचा भास होतो. तर्कशाल्य नाहीं म्हणू द्या. पण अनुभवशास्त्र, केव्हातरी होय म्हणायला लावते. असा अदृश्य तर्क देव नाही आहे असं म्हणणं बेडेपणाचे नव्हे काय ? तसं म्हटलं तर देव आहेही व नाहीहि. समर्थांचा बेडूक तरी काय हेच सांगतो. देव गहन गुहेत काळ्यामिट्ट काळोखात आहे. मग दिसणार कसा ? काळोखा जाऊ द्या. उजाडू द्या, मग दिसेले की.

१७ मोक्षव्या जागा

हल्ली परीक्षेमध्ये नवीन घर्तीचे प्रश्न येत असतात. मोकळी जागा योग्य शब्दने भरा असा एक प्रश्न असतो. कित्येक वेळा कंसात योग्य अयोग्य शब्द देऊन त्यातून योग्य शब्दाची निवड करावला सांगतात. सत्य, असत्य, खरी खोटी विवाने एकत्र देऊन त्यातून खरं खोट निराळे करावयाचे असते. उदा. चंद्र पश्चिमेस उगवतो. खरे को खोटे? अर्थात् खोटे. काही प्रश्नात योग्य जोड्या लावावयाच्या असतात. अ भवील वाक्याला व मधील वाक्यातील जोडीदार वा समानार्थी निवडा. बुद्धिची कसोटी पहाणारे हे प्रश्न असतात. मुलांना ते सोपे वाटतात कारण एकतर त्यात फारसे लिहावे लाखत नाहीं (हल्लीच्या विद्यार्थ्यांना पान सव्या पल लिहिऱ्याचा कंटाळा असतो कारण त्यांना शड लिहिताच मेत नाहीं.) व दुसरे भरपूर आंबे आलेल्या झाडावर जाता येता एकादा दगड सहज भिरकावला तर एकादा आंबा पडतो तट्ठत या प्रश्नांची आनमान घबक्याने उत्तरे ठोकळी तर येतात एक दोन बरोबर. या रामभरोशास आळा बसावा म्हणून खरी रीत अशी बरोबर व चूक यांच्या वजाबाकी इतके गुण देणे होय! (पण अस मात्र करीत नाहीत हे निराळे) असले प्रश्न सोडवण्यास अभ्यास पाहिजे बुद्धि पाहिजे, स्मरणशक्ति पाहिजे, निरीक्षण पाहिजे, तारतम्य आव पाहिजे, सर्व प्रश्नात निवड करणे हे समान तस्व आहे. ज्या विद्यार्थ्यांना निवडण चांगले येते. (यासाठी उपाय-विद्यार्थ्यांनी अभ्यासाएवजी रेशनमधील खडे वा अरगट निकडण्याची सवय करावी. ते हे प्रश्न सहज सोडवतात व आनंदी चेहऱ्याने हसत हसत परिक्षेच्या हाँल बाहेर येतात.

तसं पाहिलं तर हे प्रश्न काही नवीन नाहीत. फार पुराणे आहेत. मानवी जीवन सुरु झाले तेह्यापासून आपल्या जीवनात मालवाला हे प्रश्न सोडवावे लागत आहेत. प्रश्न सोडवीत सोडवीत मानवी जीवन पुढे पुढे न्यावे लागते. जीवनात पुष्कळ गोष्टीची कमतरता असते — मोकळी जागा असते. मानव जन्मास येतो तेव्हा आपल्या जीवनास आवश्यक ते सर्वकाही घेऊन जन्मास येत नाहीं. पुष्कळ पोकळ्या असतात. पैशाची जागा मोकळी असते. शिक्षण नोकरी वंदा यांती ती भरून काढावी लागते. तस्णपणी सत्य, असत्य, योग्य अयोग्य यांची निवड करावी लागते. अ मधील तस्ण व व मधील तस्णी यांच्या योग्य जोड्या निवडाव्या लागतात, यात चूक झाली तर संसारी जीवन असह्य होण्याचा संभव असतो. समाजाच्या कंसात, व्यवहारात नाना गोष्टी असतात. त्यातून आपल्या जीवनाला योग्य कोणती ते ठरवावे लागते. यासाठी अद्वकड वर्गीरे पैकी आपल्या जीवनाला पोषक कोणती हे ओळखण्याचे जान पाहिजे. मानवी जीवन सत्य असत्य यांची भेसळ आहे. त्यामुळे सत्य असत्य यांच्यात

सारखी निवड करावी लागते. हे की ते हे जीवनात सारखं उभ असते. फार फार वर्षापूर्वी जीवन हे सावधान्य (Simple) होते. १०० वर्षापूर्वी ते जोड वाक्य (Compound) होते पण आज ते मिश्र वाक्य (Complex) आहे. यामुळे निवड करणे फार कठीण होऊन वसले आहे. जीवनात अनमान धवक्याने उत्तरे देणे योग्य नव्हे कारण त्यात घोका असते. चुकीचे प्रायशिच्छ घ्यावे लागते. जीवनातल्या या परीक्षेला वसावे लागते व भोक्तृत्या जागा भराव्या लागतात व निवडानिवड करावी लागते. या परिक्षेत श्रेष्ठ दर्जा मिळवण्यासाठी मी कोण? कोडून आलो? जाणार कोठे? सारखे गहन प्रश्न सोडवावे लागतात. ते सोडून दिले तरी सर्वसाधारणपणे पास होण्यास पोक्तृत्या भरण्याचे ज्ञान प्रत्येकास असावयास पाहिजे. तरच जीवन सुखी होईल.

● ● ●

जरी हे शरीर गेलो मी सोडून तरी मी धावेन भक्तांसाठी

• विलास शं. वैद्य दादर

नवकी आठवत नाही, पण तीन—चार वर्षापिलिकडीची गोष्ट असावी. एवढ माश्र नवकी आठवत्य की तो मे महिना होता. नुकत्याच परिक्षा संपलेल्या, त्यात चार-दोन मित्रांचा नियमीत जमणारा हौशी कंपू!! मग काय .... 'कुळतरी' जाऊया असं म्हणायला आणि जाण्याच्या ठिकाणाची निश्चिती क्वायला कितीसा बेळ! बरीच स्थळं पुढे आली ... माथेरान ... महाबळेश्वर... इत्यादी. कुणाचं एकमत होत नव्हत. मग मीच बोललो, माथेरान, व महाबळेश्वर आपण कितीदा पाहघलय, जे पाहिलंय ... अनुभवलंय तेच पाहण्यात काय मजा ... हथावेळी आपण शिरडीला जाऊ. मी निधरिनं बोलत्यागत बोललो.

एक क्षण, फक्त एकच क्षण विलक्षण शांतता पसरली. कदाचित मी सुचविलेलं स्थान त्यांना अस्त्रिय नव्हतं पण अनेकांत खासच होतं.

'ओ येस ... चालेल! नवकीच चालेल!!'

सर्वांनी एकदम निकाल दिला भलाही भनस्वी आनंद क्षाला.

प्रवासाची तारीख उजाडली, मेरे महिन्याचे सुट्टीचे दिवस. द्वेषला उदंड गर्दी! माणसवर माणसं कोंबून भरल्याणत भरलेली. आमचं रिझर्वेशन नाहीं. जिथं वारा शिरायला जागा नाहीं, तिथं आम्ही काय घुसणार! सारी गाडी जागेसाठी कमीत कमी ३।४ वेळा तरी फिरलो. (अश्वति प्लॅटफॉर्मवरून) जिथ घुसता येईल अशी शक्यता वाटत होती तिथ घुसण्याचा प्रयत्नमुळा केला, पण एकदोन अवाच्य शब्द आणि ढकला ढकली हथा व्यतिरिक्त काहीच घडलं नाही.

अशातच पाचसात मिनिट गेली असतील. 'काय करावं?' हचा विच्चारात आम्ही उभे होतो. शेवटी आता तिकिटे फुकट गेली तरी चालतील पण घरी जाऊ या, हचा निर्णयाप्रत आम्ही येऊन पौहोचलो. १।२ वेळा उगाच्च भागे पुढे केल आणि मग सर्वांनी निधारिण घराकडे वल्प्यासाठी बैंगज उचलल्या आणि . . . . .

'अरे पोरांनू . . . . .'

कोणाच्या तरी लगवणीने आलेल्या शब्दांन आमची पावलं थांबली. मी चललो. एक म्हातारा हमाल, सफेद दाढीचा, मध्यम उंचीचा लगवणीनं येत होता.

'कुठं जानार पाव्हन, शिरीला नव्हें का?'

मी थोडासा चमकलो मी काही बोलणार त्या आघीच तो आम्हां सवाविर नजर टाकत म्हणाला,

'पोरांनू विजीनापासून दुसरा डबा आहे, त्यात चढा. जागा हप्पकास हार्द बघा!'

आम्ही उगाच हसलो, उपहासानं म्हणा किंवा अविश्वासानं !! आम्ही तुटकपणे त्याच्याकडे पाहिलं आणि मुकाट बैंगज उचलल्या आणि पुनः बाहेरच्या दिशेनं निधालो. तो म्हातारा हमाल पाळतीवर होताच.

'पोरांनू, अरे एकदा जाऊन तर पघा, हचा म्हाताच्याचं शब्द वाया न्हर्द जानार.' "

मी थांबलो, निश्चयानं माझ्या बरोबरचे मित्रमुळा थांबले आणि मग धावत सुटलो त्या ड्याच्या दिशेन, ज्यात त्या म्हाताच्यानं जागा मिळेल असं सांगितल होत. डबा तुऱ्ब भरलेला. आम्ही अनेक घरके, शब्द सहन करीत आरु घुसलो. आत जागा असणं शक्यत नव्हत. एक मिनिटमुळा उलटला नसाव, इतक्यात समोरच्या बाकडधावरची दोन माणसं उठली आणि बराचवेळ स्वतःकरीता राखन ठेवलेल्या तीन सीटस् आम्हांला देत ती माणसं म्हणाली, 'बसा साहेच, बसा. प्रसंग खरोखरीच विलक्षण होता. एक क्षण आम्हांला खरं खरंच वाटेना आम्ही त्या सीटस् ताव्यात घेतल्यावर ती माणसं समोरच्या दोन वयस्क

बायकोंडे बोट दाखवून म्हणाली, 'हथा मनमाडला उतरतील, कृपया त्याना काही भदत लागलीच तर आ !' आम्ही आनंदानी मान डोलावली.

थोड्याच बेळानं गाडी हलली. प्लॅटफॉर्म सोडल्यावर गाडीच्या खिडकीतून गार वारा आत आला. एका क्षणात सारा थकवा दूर झाला. सारा गोंगाट कोलाहल आता थांवला होता. मन घांत होत. आणि अचानक मला त्या म्हातांच्या हमलाची आठवण आली. विचारांचा एक झंझावात मनात उसळला. तो हमाल ... पांढऱ्या दाढीचा हमालच होता का ? त्याला कसं ठाऊक आम्ही कुठं जाणार ते. डव्यात इतकी गर्दी असताना, त्या सद्गृहस्थांनी आम्हालाच का जागा द्यावी ..... विचारांचा युता वाढत होता. आणि मनात एक नवीन भावनेचा, अद्भुत जन्म होत होता. मन म्हणत होत, अरे तोच तो जपावी अनंत रूप आहेत, अनंत नार्व आहेत, जो नाथांच्या घरी चंदन घासतो, जो संत जनावाईच्या भक्तीपोटी तिच्या घरी पाणी भरतो. दामाजीपंतांच्या वरती बालंट येऊ नये म्हणून जो महाराचं रूप घेतो तोच तो परम दिन दयालू जो अनंताचा स्वामी आहे, तोच आज तुझ्यासारख्या सामान्यासाठीही अगदी सामान्य बनून घावून आला.

माझे हात भाईया नकळतच जोडले गेले. मन तर कवीच श्रीसाई चरणाची घूळ लावून पवित्र झालं होत.

● ● ●

श्रीसाईनाथ

(श्रीसद्गुरु साईमहाराज लिलितचरित्र)

र. श्री. पुजारी

लेखांक शेवटचा

र. श्री. पुजारी (पुणे)

श्रीसाईनाथ चरित्रमालेचा हा शेवटचा लेखांक आहे. नेले अडीच-वर्ष ही लेखमाला श्रीसाईलीलेतून सातत्याने प्रकाशित काली. या लेखमालेचे लेखांकांना शालेय जीवनाधारसऱ्या श्रीरामकृष्ण परमहेस, चिकित्सानंद, स्वामी रामतीर्थ अशा धोर पुरुषांच्या चरित्रांची ओढ. श्रीहानेश्वरी, दासदोष

अशा ग्रंथांचे वाचन करण्याची हौस. कथा, कविता यांच्या लेखनात रमण्याचा छंद. पुढे सत्यकथा, प्रसाद, वसंत, हंस, नवयुग इत्यादी नियतकालिकांतून कथालेखन. गोल्या काही वर्षात नामयोगी, योगीश्वरी, सचेंश्वर, राघूगुरु, दत्तगुरु, सिद्धयोगी आणि साईनाथ या सात लळित गद्यचरित्रांचे आणि दोन पद्धतचरित्रांचे लेखन. संतचरित्रांचे वाचन - मनन - चिंतन - लेखन यासुले चित्तशुद्धी होऊन निरामय जीवन लाभते ही दृढ थद्धा. आजच्या तमोयुगात संतचरित्रेच आबाल-वृद्धांच्या मनाचे क्लेश नाहीसे करून त्यांना ज्ञानदीप दाखवितील ही जीवननिष्ठा. त्या निष्टुल अनुसून नव लेखन लेखक महाशयांनी केले. वाचकांनी या लेखमालेचे स्वागत केले. आम्हीही त्यांच्या या लेखमालेचे कौतुक करतो व अशाच प्रकारचे लेखन त्यांचे लेखणी द्वारे व्हावे अशी सदिच्छा नववर्षदिनी प्रकट करतो.

६०. बाबा स्वतःच मुरलीधर होउन वाढ्यात काथमचे राहायला आले.

मृत्यु, अपयश, हानी - अशा अप्रिय बातम्यांना पायच नव्हे तर पंखही असतील का? भनोवेगाने त्या बावत असतील का?

बाबा गेले त्याच रात्रीच्या पहाटेस पंढरपुरास दासगणूना स्वप्न पडले. स्वप्नात बाबा आले आणि म्हणाले, “गणू! ऊठ, ऊठ! चल आधी शिरडीला! माझी मशीद दासळून पडली! त्या तेल्या-वाण्यांनी छळ मांडला म्हणून त्रासून, शिरडी सोडून मी निघालो! येथें आलो!

गणू! आता एक इच्छा पुरी कर. बख्खळं फुले आणून मला फुलांनी सजव!”

इकडे शिरडीस तोपर्यंत रात्रभर काथ्याकूट चालला होता. अंत्यसंस्कार कोणत्या प्रकारे करायचे यावर भोठच वादंग माजले होते. हिंदूचे म्हणणे एक होते. मुसलमानाचे म्हणणे निराळेच होते.

कोणी म्हणत होते, “या मृतदेहाला आता हिंदूना स्पर्श करु देऊ नये. समारंभाने असेच कवरस्तानास न्यावे.” दुसरे कोणी म्हणत होते, “हा देह असाच उघड्यावर ठेवावा. त्याच्यावर एक सुंदर असे थडगे बांधावे. म्हणजे मुसलमान समाजाचे ते एक पवित्र स्थान होईल.”

अभीर शक्कर ‘खुशालचंद वगैरेंचा विचार हा होता. मुसलमान समाजातील वहुसंस्य भंडळीचा पाठिवा याच मताला होता. तर रामचंद्र पाटील, बाळा बाणी, म्हाळ्यापति, काकासाहेब दीक्षित, श्रीमंत बुटी यांचा विचार बाबांचा मृतदेह वुटी-वाड्यात असा होता.

देह वुटी-वाड्यात असावा असे म्हणण्यामागे एक कारण होते. ते आता सर्वांना स्पष्टपणे कळून चुकले होते. त्यानुसार हा आग्रह होता.

बुटी-वाड्याचे बांधकाम चालू असताना भव्य अशा त्या दालनात पूर्वेकडे तोंड करून एक सुंदर असा गाभारा बांधवा व त्यात मुरलीधराच्या मूर्तीची स्थापना करावी अशी मूळ कल्पना.

एक दिवस बाबा लेंडीवर चालले असताना माधवराव त्यांना म्हणाले होते, “बाबा, हा नारळ हाती घ्या. आत या. गडी-नवंडी मुरलीधराचा गाभारा खोदत आहेत. त्यावर एक दृष्टी टाका. म्हणजे कार्य निर्विकल्पणे सुफल होऊन तडीस जाईल.”

गाभान्याचे ते काख पाहून बाबा मोठे प्रसन्न दिसले होते. म्हणाले होते “चांगले सुभ्रकाम आहे. नारळ फोडा.”

नंतर त्या जागी मन रमल्याप्रभाणे बाबा बोलले होते, “शामा, आपण समस्त बाळगोपाळमंडळी येथेच राहू. उठता-वसता सुखदुखाच्या गोष्टी येथेच करू. पोरासोरांना, आत्यागेल्यांना बसा उठायला ही जागा छान आहे. शांत आहे. येथे मनास कसे प्रसन्न बाटते !”

एवढे बोलून, माधवरावाच्या खांद्यावर हात ठेवून बाबा म्हणाले होते, “शामा हा देहमुद्दा या वाड्यातच पडो वंथ.”

परंतु सबंध रात्र लोटली तरी सर्वचे मत एक होईना. वाईंग काहीं संपेना. जणू हे वाईंग आता जिवंत होऊन ऐकणार नाहीत ! एखादा शब्द फटकन् बोलून दुहीं माजविणाऱ्यांना ताळ्यावर आणणार नाहीत !

तोच इकडे पहाटेच्या सुमारास घरी लक्षणमामांना स्वप्न पडले. स्वप्नात बाबा आले. लक्षणमामांचा हात घरून त्यांना उठवीत म्हणाले, “मामा ! ऊ ! बापसाव काहीं बाज येणार नाही. मी भेलो असाव त्यांचा समज आहे. तर तू उठून पूजा-काकडारती कर.”

लक्षणमामा हे शिरडीचे ग्रामजोशी. माघवरावांचे सख्ते मामा. भल्या पहाटे उठून, स्नान करून, वृत्तीने कर्मठ असूनही आधी मशिदीत येऊन वावांची पूजा करीत. मग तेथून बाहेर पडून गजपती, शनी, शंकर, मारुती यांच्या मंदिरात जाऊन पूजा करीत.

साहजिकच आजही लक्षणमामा पूजेसाठी मशिदीत आले. वावांच्या मुखावरील वस्त्र काढत मोठ्या प्रेमाने बाबांच्या मुखाचे अवलोकन केले.

भौलवी वरैरे मुसलमान लोक बाबांच्या देहास स्पर्श करण्यास विरोध करीत होते. तरी मामांनी तो विरोध जुमानला नाही. बाबांचे चरण प्रक्षालन केले. नेहमीप्रमाणे त्यांना गंध-अक्षता-फूल-तुलसीपत्र वाहिले. धूप-दीप-नैवेद्य-नीरांजन वरैरे केले. मग मूठ उघडून विडा-दक्षिणा बाबांच्या हाती दिला. प्रार्थनापूर्वक साप्तंग नमस्कार केला. सर्वांना प्रसाद दिला. आपल्या कपाळी तिलक रेखला मग इतर देवांच्या पूजेसाठी नित्याप्रमाणे ते बाहेर पडले.

बाबा हे आपले आद्य दैवत कुलदैवत. उपास्थ दैवत. मग ते दिहू आहे का मुसलमान जाहे का आणखी कोण्या जातीचे जाहे हा विचारही मार्मांच्या मनाला शिवला नाहीं. विचार एकच बाबांचे आजचे पूजन हे शेवटचे हा योग आयुष्यात अतःपर पुन्हा येणे नाहीं.

लक्षणमामांनी अश्वपूर्ण नेत्रांनी केलेली ही शेवटची काकडभारती, पूजा पाहून अनेकांचे अशू पुन्हा अनावर झाले. परंतु एक समज ढूळ झाला : बाबा अजून गेले नाहीत. ढोळे मिठून पडून आहेत.

या समजामुळे दुपारी बापुसाहेब जोग पुढा मशिदीत आले. वावांची आरती केली. प्रसाद वाटला. बाबांची प्रार्थना करून म्हणाले, “सद्गुरो पूजा-आरती विषयी मनात जो कितू निर्माण झाला त्यावृद्ध बालकास क्षमा असावी. आपले चिन्मय स्वरूप या देहातच नव्हे पण सर्व अणुरेणुत भरून उरले आहे याची आज प्रकीर्ती आली.”

दोन्ही जमातींचा विचारविनिमय अजून सुरुच होता. तोच म्हाळसापती अश्वपूर्ण नेत्रांनी सर्वांच्या पुढे येऊन उभे राहिले. दोन्ही हात जोडून सर्व पुढारी भडळीना म्हणाले, “माझी एक विनंति म्हणा, प्रार्थना म्हणा, आहे. ती सर्वांनी ऐकावी. अत्यविविची घाई एवढाचात करू नये.”

म्हाळसापतींची गुहचरणी अनन्य निष्ठा, त्याग, तपस्या, पूर्ण निरपेक्षवृत्ती या सर्वांचा प्रशाव तेथील मंडळीवर एका क्षणात पडला. त्यामुळे म्हाळसापतींचे शब्द मंडळी एकू लागली.

म्हाळ्सापती म्हणाले, “आपणा सर्विव बाबांच्या वियोगाचा हा जो प्रसंग आज येऊन ठेपला आहे तो बेचाळीस वर्षांमागेच आला असता. पण बाबांनीच आम्हां कच्च्याबच्च्यांचे भवितव्य जाणले आणि तो बेत रहित केला.

एका मार्गशीर्ष दुद्ध पौर्णिमेला म्हणजे दत्तजयंतीस बाबांच्या दम्भाच्या विकाराने फारच उचल खाली. वरचा श्वास वर आणि खालचा श्वास खाली झाला. हे देहक्लेष सहन होईनात, तेच्हा बाबांनी आत्मा ब्रह्मांडी चढविला म्हणाले : आता येथून तीन दिवस आम्ही आमचा प्राण ब्रह्मांडी नेऊन ठेवतो. तरी आम्हाला उठवू नका. जाग आणण्याचा प्रयत्नसुद्धा करू नका. तथापि एक गोष्ट करा. ती म्हणजे खाली सभामङ्डपात डाढ्या हाताला जो कोपरा आहे तेचे समाधी खणून आत मला नुसते ठेवून द्या. बाहेरच्या बाजूस वर दोन लाल निशाणे लावून ठेवा. म्हणजे सर्वांच्या ध्यानी येईल की इकडे कोणीही फिरकू नये.

असा तीन दिवस माझा देह रक्षण करा. रात्रिदिवस अगदी डोळधात तेल घालून रक्षण करा. चांद्या दिवशी मी डोळे उघडीन आणि पूर्वस्थितीस येईल याची खात्री बालगा.”

एकडे बोलून बाबांनी एकाएकी प्राण ब्रह्मांडी नेऊन ठेवला. त्यांचा निवेष्ट देह मात्र माझ्या मांडीवर राहिला.

रात्रीचे दहा बाजलेले. बाबांचा घंडधार देह माझ्या मांडीवर. श्वास नाही, नाडी नाही की जिवंतपणाचे कोणतेही चिन्ह नाही. हे पाहून सबंध शिरडी याच जमला. मला म्हणू लागला ; ‘भगत, खरे सांगायचे म्हणजे बाबा गेले. आता उगाच वाट पहाय्यात काय अर्थ ? आपण सर्वांना बाबांच्या भरणाने घक्का बसू नये म्हणून बाबांनी केलेली ही युक्ति आहे. आशा दाखवून केलेली ही आपली भुलावण आहे.”

असे दोन दिवस गेले. योलबी, मुलनाफकीर, काशीराम शिंपी, अप्पा कुलकर्णी असे सर्वंग योगी म्हणू लागले. भगत, आता वाट पहाय्यात अर्थ नाही. प्रेताला मूळमाती देण्याची काही तरी व्यवस्था केली पाहिजे.

, पण माझी मनोदेवता भला सांगत होती की बाबा पुन्हा शुद्धीवर येणार. पूर्वीप्रभाणे सर्वं व्यवहार करू लागणार. कारण असे की बाबा योगी, समाधी लक्षणारे. अखंड योग, ब्रह्म-पाती इत्यादी करणारे. योगबलामुळे हात-पाय-होके यांचा वियोग करून पुन्हा नंतर संयोगही करणारे. त्यांना तीन दिवसांचीही समाधी लावणे काय अशक्य !

बाबांच्या योगबलाचा अनुभव डोळधाती प्रत्यक्ष बाह्य वेवल्याशुळे काहीं-जणांना भाजे म्हणजे कटले. ते म्हणाऱ्ये म्हाळ्सापती म्हणलाई ते करोवर आहे.

तीन दिवस संपल्यानंतर बाबा निश्चितपणे उठणार. तरी मूळमाती देण्याची इतकी घाई करू नये.

अशी भवती न भवती होईपर्यंत तीन दिवस पुरे झाले. ते पुरे होताच पहाटे तीनच्या सुमारास बाबांच्या देहात हळूहळू चेतना येऊ लागली. श्वासो-श्वास, पोट हलणे या क्रिया दिसू लागल्या. क्षोपेतून जाग यावी त्याप्रमाणे आलोखे पिळोखे देऊ लागले. ढोल्ये उघडू लागले. काही वेळातच चेहरा प्रसन्न दिसू लागला. पूर्णपणे सावध झाले.

हे सर्व पाहून मला वाटू लागले : लोकांचे ऐकून मी मांडी काढली असती तर माझ्या हातून फार मोठे म्हणजे गुशहत्येचे पातक घडले असते. सर्वांघ जन्मभर मनाची ही जखम वाहत राहिली असती. पापाच्या बोचणीने मी कदाचित माणसातही राहिलो नसतो.

माणसात्त्वी आशा मोठी चिवट असते. म्हाळसापतीचा हा विचार सर्वानांच पटला. आणखी छत्तीस तास म्हणजे पूर्ण तीन दिवस होईपर्यंत वाट पहावी, तोपर्यंत अंत्यविधीचा हा वांद थांबवावा असे ठरले.

एवढाचा अवधीत दासगणू आले. नानासाहेब चांदोरकर आले. बाळासाहेब देव आले. अण्णासाहेब दाभोळकर आले. बाबांशी संबंधित अशी शेकडो भक्त मंडळी आली. गुरुपौर्णिमेच्या किंवा रामनवमीच्या उत्सवाहूनही अधिक गर्दी भशिदीसमोर लोटली.

दासगणूचे पोरकेपण अश्रूच्या अनावर ओंधांमुळे सर्वांना विशेष जाणवत होते. 'खरे प्रेमाचे, मायेचे, आधाराचे छत्र आज गेले,' असे नानासाहेबांना, काकासाहेबांना, म्हाळसापतीना ते पुनःपुन्हा म्हणत होते. प्रेमळ पित्याप्रमाणे पदोपदी असलेले भारंदर्शन आठवीत होते.

एकदा शिरडीत कीर्तन होण्याच्या वेळी पोशाखाचा थाट करून दासगणू बाबांच्या दर्शनासाठी गेले. त्यावेळी बाबा त्यांना भूषणाले होते, "बाहवा ! अगदी नवरदेवच सजलास की ! हा अंगरखा, हा फेटा, हे उपरणे — हा एवढा संरजाम कशासाठी ! उतर तो सर्व भार आधी अंगवरून ! अरे, हरिकथेला दुसरे काम लाशते ! हाती चिपळधा, गळा भाळ आणि हृदयी भाव असला की बस्स. तो श्रीहरी खूष !

त्या श्रीहरीच्या प्राप्तीसाठी तर प्रत्येक श्वास. प्रत्येक क्षण. प्रत्येक शब्द. पोशाखाच्या संरजामामुळेच जर तो दुरावला तर त्या हरिकथेचा उपयोग कोणता ?

बाबांना हरिनामाइतके प्रिय काहीही नक्हते — काहीही नाही. बाबांच्या आठवणी काढून अश्रू गाळण्याएवजी त्यांच्या प्रिय हरिनामाचा घोष आम्ही

सर्वानी जर येथे चालविला तर तो घोप बाबांना प्रिय होईल. म्हणतील,
“पोरंनी माझी आज्ञा पाळली.” माझी खरी सेवा हीच.”

मयिदीचा परिमर हरिनामाच्या गजरामुळे दुमदुमूत सोडला. तो ऐकून
गावातील भजनी भेढेही तेथे जमले. भजन करू लागले. त्या सर्वांचा गगनावेरी
पोचलेला नाद ऐकून लोक म्हणू लागले, “आज साक्षात वैकुंठच बाबांसाठी
खाली उतरले.

आता दुख, शोक, अथू, उसासे यांना थारा नाही. बाबांना ते आवडणारही
नाही. बाबांच्या महानिर्वाणाच्या निमित्ताने आज खरा हरिदिन उगवला. या
मंगल प्रसंगी सर्वानी एक हरिनाम घ्यावे. गवे, कंठी घारण करावे. हरिनामा-
इतके बाबांना काहीही प्रिय नव्हते. आजही नाही, पुढेही असणार नाही.”

काही क्षणातच हरिनामाच्या मंजुष्ठ बासरीमुळे सर्वांचे हृदय एक झाले.
सर्व हात एक झाले. हरिनामाचा एकच मंगल-मधुर नाद सर्वत्र भरला. भक्ति-
रसाच्या त्या शांत नादरवात शोककुल भने शांत शांत होत रेली. जणू
हरिनामाने सर्वंद शिरडीवर काही जाहू केली.

काही क्षण अशा, शांत निरामय अवस्थेत गेले असतील नसतील. लहान
धोर, हृदूअहिंदू, सर्व भक्त एक झाले. न कळतच रामचंद्र पाटलाकडे गेले.
म्हणाले, “बाबांची इच्छा तीच आमची इच्छा. बाबांच्या शब्दापलिकडे आजवर
आम्ही गेला नाही. पुढेही जाणार नाही. बाबांच्या इच्छेप्रमाणे समाधी बुटी-
वडचात होण्यास आमची हरकत वाही. उलट आनंदच आहे. बाबांची शेवटची
आज्ञा पालन केल्याचे समाधानच आहे.”

लोकांचा हा एकमुखी निर्णय कानाने एकला मात्र, श्रीमंत बापुसाहेब
बुटीचे डोळे आनंदाश्रूती वाहू लागले. काकासाहेब दीक्षितांना ते म्हणाले,
“काका माझ्यासारखा भाग्यवंत जगात दुसरा नसेल. माझ्या इच्छेखातर स्वतः
बाबांच मुरलीधर झाले आणि वाळ्यात कायमचे राहायला आले !”

६८. हे वाहु पसरून तुम्हासाठीच मी येथे उभा आहे.

खरोदरच दिवस कसे हां हां म्हणता जातात ! जणू जे घडले ते कालच.
नुकसेच काही क्षणापूर्वी.

बाबांना जाऊन आज दहा दिवस झाले. उद्या अकरावा दिवस, परवा
बारावा दिवस. त्याच्या पाठोपाठ तेरावा आणि चौदावा साजरे झाले की
उत्तरकार्यही संपले ! जो तो आल्या बाटेने परत चालला !

गंगेच्या म्हणजे खोदेच्या दक्षिण तीरावरील उंच टेकडावर टांगे जोडून
तवार होते. त्यात बसून मंडळी शिरडीकडे निधाली. गंगामाई मागे पडली.
हल्लू हल्लू दुमिलाढही झाली.

गंगामाई दृष्टिआड खाली तरी तिच्छावरील तिलांजलीचा प्रसंग दृष्टिआड होईना. पिंडप्रदानाचा विसर पडेना. जणू शिरडीच्या मशिदीत गेली साठ वर्षे वाहत असलेली प्रेमगंगा आता या गंगेला मिळाली. हरिद्वार होऊन विषय भक्तांची वाट पाहत येथे येऊन थांबली.

कोपरणावाहून शिरडीला येण्याचा हा नेहमीचा मार्ग. भक्तांच्या मनात आज पाच तपे आनंदेमी निर्माण करणारा हा मार्ग. तो मार्ग आज सुना सुना झाला. या माणविर कोणी कोणाशी एका अक्षरानेही बोलेना. टांग्यावाहेरील दसरा-दिवाळीच्या प्रसन्न निसर्गकिडेही पाहीना. जणू मातोश्रीच्या निवानानंतर सुन्या झालेल्या घरी निघालेली ही कोणी मुले. एका थोर माझलीची पोरकी झालेली लेकरे.

टांग्यात बसल्याक्षणापासूनच नानासाहेब चांदोरकराचे मन भरून येऊ लागले. बाबांच्या शेकडो आठवणी आकाशातील मेघांप्रसाणे मनात गर्दी करू लागल्या. डोळे पुनःपुन्हा वाहू लागले. ते न पुस्ताच नानासाहेब स्वतःशी बोलू लागले. म्हणू लागले : प्रपंचाचा व्याप मार्ग कितीही असला तरी आईचा सर्व जीव मुलांच्या कल्याणात, त्यांच्या हातून घडणाऱ्या बन्यावाईट अशा अत्येक घोषणीत. देव, संत, बडील, मुरू, यांच्याबाबतीत त्यांच्या हातून काही वावगे दर्शन तर शडत नाही ता इकडे !

एके प्रसंगी याज्ञ कोपरसांकी माझ्या हातून एक प्रमाद घडला. तो असा की भी स्टेशनवर झारल्यो. तेथून येट शिरडीचा टांसा ठरविला. वाटेत उत्तरून दर्शन न घेताच आलो !

माझे शांडु बिनीवाले त्यावेळी माझ्याबरोबर होते. बिनीवाले परम दत्त-भक्त. वाटेत दत्तमंदिर लागताच खाली उत्तरून दत्तदर्शन घेण्याची त्यांना तीव्र इच्छा झाली. पण योव्ह त्यांना आडकाठी केल्यासारखे केले. म्हणालो, “आता आपण येथे यांबलो तर शिरडीस पोचण्यास उशीर होईल. ऊळही होईल. करिता आपण परत येताना दर्शन घेऊ.”

बिनीवाल्यांना भी असे म्हणालो खरा, पण मनात विचार चालले होते ते निराळेच. मनात भी म्हणत होतो : साक्षात परब्रह्म, दत्तावतार असे बाबा शिरडीस मशिदीच्या पायरीवर माझी वाट पाहात उधे असताना या निर्जीव पाषाणमूर्तीच्या दर्शनाचे स्तोम भी इतके का ‘माजवावे ? मूर्तीची योजना चित्त स्थिर नसलेल्या अज्ञ भक्तांसाठी !

शिरडीस जाऊन मस्तक बाबांच्या चरणी ठेवले, तेव्हा आढळले की बाबा माझ्यावर रागावले आहेत.

हे पाहून मी त्यांचे पाय घट्ट घरले. अनेक परींनी त्यांची विनवणी केली. रागाचे कारण विचारले. तेळ्हा ते म्हणाले, “नाना ! इतकी वर्षे माझ्या संगतीत राहून हेच शिकलास काय ? कोपरगावास उत्तरल्यापासून येथे मधिदीत येईपर्यंत बाटेत काय काय घडले ? ते सर्व तुझे तूच आठव ! त्यावद्दल तुला शिक्षा कोणती ज्ञाली हेरी आठव ! अरे, श्रीदत्तगुरुंसारखे सर्व जगास पूज्य असलेले दैवत बाटेत तुञ्यासाठी एवढे तिण्ठत उभे असताना निर्लज्जपणे तू तसाच पुढे निघून आलास याला काय म्हणावे ! तरी वरे, तू नुसत्या पायात मोडलेल्या काटथावरच सुटलास !”

काका महाजनीचे एक मित्र पट्टीचे विद्वान. गाडे पंडित. सगुणपूजा म्हणजे दगडाथोड्यांची पूजा असे त्यांना बाटे. गंध, फुले मूर्तीवर बाहणे हा तर त्यांना शुद्ध वेदाचार बाटे. अशा निर्गुणवादी गृहस्थांनाही बाबांनी सगुणांचे साकाराचे, महत्त्व पटविले. ते बाबा, माझ्यासारख्या अर्ध्या हळकुंडाने पिवळथा ज्ञालेल्या आपल्या पोराला काय तसेच सोडीतील ! ते जणू या दत्तदर्शांनाच्या निमित्ताने मला म्हणाले : “नाना ! तुझे चित्त स्थिर ज्ञाले असे तुला कोणी सांगितले ? मधिदीतील त्या सुदर स्त्री-दर्शनाचा प्रसंग थोडा आठवून पाहा वरे !

नानासाहेबांना तो प्रसंग आजही आठवला. मान भरमेने खाली ज्ञाली. मनाची दुर्बलता पुनःपुन्हा अस्वस्थ करू लागली. तरी बाबांचे प्रेमल शब्द मनास पुनःपुन्हा वीर वेऊ लागले. म्हणू लागले. “नाना ! काळजी करू नको. बनत इवनता वनेल.”

सद्गुरुंच्या चरणी सर्व तीर्थे, सर्व विद्या हे आज अनेक वर्षे मी गुरुगीतेत वाचीत होतो. मुखोगदत असल्यामुळे बोलत होतो. तरीसुद्धा एका भरभात होतो. तो भरम असा की, एका यवन गुरुला संस्कृतभाषेतील वेदांत काय कळणार ! त्यावून माझे गुरु तर अगदीच अडाणी ! निरक्षर !

पण हा भरभाती एक दिवस बाबांनी माझ्या भनावून काढून टाकला. ‘प्रिरिप्रेशन’ आ ‘सेवा’ या गीतेतील दोन पदांच्या अनुंगाने मला एक तासभर छेडले ! माझ्या विद्वानीचे पितळ उघडे पडले ! माझ्या आजवरच्या सर्व अपराधांची कळमा करून साक्षात श्रीगीतेचे हूदय या प्रसंगाच्या निमित्ताने मला उकलून दाखविले !

खरोखर, साक्षात परमात्मा ज्यांचा नडुणी, अशा माझ्यासारख्या भाग्यवंतीना आयुष्यात मिळविण्यासारखे आता काय उरले ? तरी पण भनास राहून राहून काटते बाबांची ती मूर्ती पुन्हा दृष्टीस पडणार नाही. तिचा अमृतस्पर्श आता या देहास पुन्हा घडणार नाही.

इकडे दुसऱ्या एका टांग्यात माघवराव उर्फ शामराव बाबांच्या अशाच कित्येक आठवणी काढून मनोमन शोक करीत होते. म्हणत होते देवा ! मी तर तुम्हाला चारचौधाप्रमाणेच समजलो. तुमच्याशी सलगी केली. भाऊलो. तुमच्यावर रागावून तुम्हास टाकूनही बोललो. पण तुम्ही ते मनावरही घेतले नाही. उलट त्या श्रीहरीने अर्जुनाला जसे चुचकारले, मानेने जवळ घेतले, आपल्या हृदयाचा कलिजा मानले, तसे मला तुम्ही मानले. गुह्यातील परम गुह्य असे जे काही ते मला संगितले. जणू मी तुमचा सखा ! सुहृद ! संबंधी !

आता बाटत आहे की चोर, लबाड, भतलबी, खोटारडा या शिव्यांनी मी जी तेहां तुमची पूजा बांधली त्याएवजी एक जरी गोड शब्द तुमच्याशी बोललो असतो तर आता आयुष्यभर जी बोऱ, मनास लागून राहील ती राहिली नसती.

आण्णासाहेब दाभोळकरांचा स्वभाव दासमण्प्रभाणे हल्लवार नव्हे. डोळथात अशू उभे राहिले तरी काकासाहेब दीक्षितांप्रभाणे मन कोणत्याही क्षणी भावनाविवश होणारे नव्हे. औरंगाबादेहून आलेली पाल मशिदीच्या भितीवरील पालीस मणिनीषेम अनावर होऊन भेटली किंवा भर दुपारी धुनीने मशिदीता पेट घेतला असताना बाबांनी केवळ हातातील सटका आपटून तिला शांत होण्याची आज्ञा केली किंवा संबंध शिरडीगाव झोडपून पाणी पाणी करणाऱ्या मेघांना बाबांनी चृष्टी थांबविष्णुची सकंत ताकीद दिली — या किंवा जशा गोर्जीनी भारावणारेही नव्हे.

तरीसुद्धा बाबांच्या काही विशेष आठवणी पुनःपुन्हा मनाच्या दाराशी येऊन डोकावीत असल्यामुळे ते गहिवरत होते. म्हणत होते : कोण्यां जन्मीवे कोणते अल्पसे पुण्यकृत्य उदयाला आले कळत नाही. कल्पना नसतानाही या जन्मी संतसंग घडला. जन्मोजन्मीच्या अविघेच्या अंघारात फसलेले पाऊल संतसेवेकडे वळले. आता ती सेवा त्याच्याच कृपेने अखंड घडली की जीवन कृतार्थ झाले. जन्मभूतू, सुख-दुःख, प्रेम-मत्सर यांच्या पलिकडे जाऊन घोचले ! उचंबळणाऱ्या त्या अखंड आंतराच्या साधरात विलीन होऊन त्या अमर्यादि, अतुल, शाश्वत आनंदसागराशी एकरूप होऊन गेले !

बाबांनी आपले चरित्र लिहिण्यास संभती दिली तो स्वर्गीय आनंदाचा क्षण आण्णासाहेब दाभोळकरांना आज पुनःपुन्हा आठवू लागला. डोळे अक्षरशः मिजवू लागला. एखाद्या चित्राप्रभाणे जसाच्या तसा डोळांपुढे पुनःपुन्हा उभा राहू लागला.

त्या दिवशीही बाबांकडे हा विषय काढण्याचा घीर अण्णासाहेबांना होईना. आत-बाहेर करू लागले. तोच देवाने पाठवावे तसे माघवराव मशिदीच्या पायरी-वर येऊन उभे राहिलेले दिसले !

माधवराव जात्याच बीठ, निर्मिंड, व्यवहारचतुर, त्यांनी इकडे तिकडे पाहिले. जबलगास तिसरे कोणी नाही ही संघी साधवली. वावांच्या चरणी चंदन केले. मग अत्यंत खाजगीत एखादी गोप्त विचारावी तसे ते वावांना म्हणाले, “देवा ! हे अणासाहेब म्हणतात, की अल्पबुद्धिला मुचेल तसे तुमचे चरित्र आपण लिहावे. हा विषय त्यांच्या मनात कार दिवस थोळत आहे. पण त्याला देवा तुमची परवानगी पाहिजे. कृपा पाहिजे. त्याशिवाय ते काय लिहिणार ?”

बाबा आपले बोलणे शांतपणे ऐकून घेत आहेत हे पाहून माधवराव पुन्हा वावांच्या पोटात शिऱ्य बोलू लागले. माझी वकीली करू लागले. म्हणाले “मी काय एक भिकारी ! दारोदार फिस्त, तुकडे भागून, कसे तरी ओलेकोरडे करून दिवस काढणारा ! माझ्यासारख्याचे चरित्र आणि कशाला ! लोकांच्या टबाळीचाच तो आणखी एक विषय असे बाबा ! तुम्ही म्हणू नका. आमच्या चांगल्या बेताला भोडता घालू नका.”

इकडे माधवरावांच्या मागे बसून, हात जोडून मनातल्या मनात मीही बावांना हीच प्रार्थना करू लागलो. म्हणू लागलो ! देवा ! माझे मनोगत माधवरावांनी आपल्या कानावर घातलेच आहे. खरोखर आपले चरित्र म्हणजे एक हिरा आहे. तो कोणीतरी कोंदणात जडविला पाहिजे. पण आपली कृपा नसेल तर लिहिणारावी लेखणी काय चालणार ? कशी बोलणार ? तिला बोलती करणारे, अखंड चालविणारे घनी एक आपणच . . . .

माझी ही प्रार्थना ऐकून बाबा म्हणाले, “असे म्हणतोस ? मग तुझी इच्छा पुरी होईल जा.”

बावांच्या मुखीचे आशीर्वादाचे हे शब्द ऐकून पुढे होऊन मी बावांच्या चरणी मस्तक ठेवले. पूर्ण कृपा दृष्टी मजबूर असावी म्हणून प्रार्थना केली. यावर बावांनी आपल्या उजव्या हाताच्या अंगठ्याने माझ्या कपाळी उदी लावली. मग तोच हात मोठ्या कृपापूर्ण वात्सल्याने माझ्या मस्तकावर ठेवून म्हणाले, “आठवणी, गोष्टी, अनुभव आपण गोळा करावेत. त्याचे चांगले दफ्तर ठेवावे. माझे काय, माझे आशीर्वाद आहेतच. पण खरे सांगू ? हे सगळे काम माझेच. मी करण्याचेच. पण पोराची उगाच नाराजी नको. ओझे आपणच उचलले, घडिलांनी त्याला केवळ हात लावला. एकडे समाधान त्यालाही मिळू दे . . . .

अरे, ही हरिकथा आहे. हे संकीर्तन आहे. अशी पर्वणी पुन्हा केव्हा येणार ? अकरांच्या मनाला या कथेमुळे विश्रांति मिळत असेल तर ही पाणपोई घालायला अको कोण म्हणेल ?

“वाल, खुशाल वाल, घर लेखणी हातात. तुला काही सुद्धा कमी पडणार नाहीं. अगदी सगळे कसे तुझ्या मनासारखे होईल.”

काकासाहेब दीक्षित, नानासाहेब चांदोरकर, बापुसाहेब जोग, बाळासाहेब देव, बापुसाहेब बटी, दासगण, तात्यावा, माघवराव, उपासनीबाबा - किती म्हणून नावे सांगावीत? प्रत्येक भक्तांच्या अंतकरणाचे धागे बाबांच्या जीवनाशी नाजुकपणे गुंतलेले. प्रत्येकाचे काही ना काही गुप्तिके वेळ एकटचा बाबांनाच माहीत असलेले. ते सर्वांचे एकमेव विश्रांतिस्थान आता नाहीसे झाले. आपल्यातील खरे पोरकेपण आता जाणवू लागले. जो तो मूकपणे आक्रोश करू लागला. दृष्टिआड झालेल्या बाबांना संगू लागला. तात्यावा सारखा एखादा पोरका मुलगा म्हणू लागला—

“बाबा, माझी आई गेली तेज्हा तुम्ही म्हणाला : अरे, मामीचे थेवटचे दर्शन मला घ्यायचे आहे. तिला मशिदीवरून न्या रे.

मी पुढी म्हणून सगळचात पुढे होतो. आईला शेवटचा निरोप देण्यासाठी सगळा भाव मागून नेत होता. माझा चेहरा दृष्टीस पडताच तुम्हांला भडभडून आले. द्वारकामाईच्या पाथरीवर उभे राहून तुम्ही हंबरडा फोडावा तसे म्हणाला : अरे, माझ्या कोत्याची आई गेली रे ! माझी मामी गेली रे !

आई गेली आणि कोत्या पोरका झाला, म्हणून का बाबा ! या कोत्याचे भरण आपण घेऊन त्याचे प्राण तुम्ही वाचविले ? माझ्या आईला दिलेले वचन पुरे केले ?

बाबा, मी तर तुमचा मूलगा, तुमच्या कडेखांद्यावर लहानरचा मोठा झालेला पण अशा कितीजांना तुम्ही वाचविले ? जीवदान दिले !

कोणाला आत्महत्येपासून वाचविले. कोणाला दारूपासून वाचविले. कोणाला सद्टा, जुगारापासून वाचविले. कोणाला अपमृत्यूपासून वाचविले.

कोणाला अन दिले. कोणाला विद्या दिली. कोणाला पुढी दिला. कोणाला आरोग्य दिले. ज्याला ज्याला जे जे हवे होते ते ते तुम्ही त्याला दिले. त्याला आनंदी करू खरा कल्याणाचा भाग्रं दाखवून या शिरडीतून बाहेर पाठविले.”

दुसरी कोणी व्यक्ती तर अशू अनावर होऊन अशूची भाषा बोलू लागली. म्हणू लागली —

“बाबा, सर्व जगाने टाकलेला मी एक पोलिस माणूस. मला तुम्ही पोटाशी घरले, म्हणाला : गण ! बाळ, तू माझी नोकरी कर.

विचवेचा गंवही नसलेला भी एक मंदसती दिजपुढ. पण तुमच्या वरद-हस्तामुळे श्रीगुरुचरितातील करवीर क्षेत्रींच्या त्या मंदसती मुलाप्रमाणे मला

सर्वं विद्या आपोआप प्राप्त ज्ञात्या. कीर्तनकार, संतचरित्रकार म्हणून मी जगाच्या प्रेमादरास पात्र ज्ञालो. उपनिषदांच्या अर्थाची उकलही तुमच्या कूपेमुळे करू लागलो.

तुमचे शब्द अजूनही जसेच्या तसे स्मरतात. तुम्ही म्हणाला होता : त्या श्लोकाचा अर्थ मोठमोठ्या पंडितानाहि लागला नाही म्हणतोस ? म्हणून तो विचारण्यासाठी माझ्याकडे आलास ? अरे, एवढधा साध्या गोष्टीसाठी भी क्रशाला पाहिजे ? पारख्यास जा. काका दीक्षिताची मोलकरीण तो अर्थ तुला सांगेल.

देवा, तो नटनाटकी, भक्तकैवारी, प्रेमळ सखा श्रीकृष्ण भी जेव्हा कीर्तनातील भक्तांसमोर उभा केला तेव्हा माझ्यासमोर दुसरे कोण होते ? कोण असत असे ? तुम्हीच ना ?

तो भगवान मानवदेहाने अंतर्धान पावला तेव्हा गोकुळवासीयांची जनांची स्थिती अशीच ज्ञाली असेल काय ? अशावेळी कोणाचे सात्त्वन कोण करणार ? शोकाच्या या भावापुरातून वहात जाण्याविना दुसरा मार्ग तरी कोणता ?”

टांगे, गाड्या, घोडी भाणसे शिरडीच्या दिशेने भूकपणे वाहात होती. जणू गंगेवरून शिरडीकडे हिंदकळत चाललेल्या या शेकडो कावडी ! त्या आता समाधिस्थ वावांच्या चरणी वाहिल्या की मने भोकळी ज्ञाली. हृदय शांत ज्ञाले. पवित्र ज्ञाले.

हळूहळू माणसे वाढाशी आली. मुंग्याप्रमाणे रांगा करून वावांच्या समाधीचे दर्शन घेऊ लागली. समाधीच्या पायऱ्यांवर अशू भोकळे करून, थरथरत्या हातांनी समाधीला मिठी मारू लागली. म्हणू लागली, “वाबा तुम्ही निघून गेला. आता आमची दुःखे आम्ही कोणाकडे बोलू ? कोणाला सांगू ? या जगात आता यामचे कोण आहे ?

अशू, हंदके, उसासे यांनी समाधीमंदीर भरून गेले. जो तो आपल्या दुःखात चूर ज्ञाला. भोवतालचे जग विसरला.

एवढधात प्रत्येक अंतकरणाचा पडदा वाजूस सारून आतून कोणी वाहेर आले. दिव्य वाणीने त्या प्रत्येक व्यक्तीशी जणू मनाच्या एकांतात बोलू लागले. म्हणाले ; ‘मुलांनो ! मी गेलो असे तुम्हास वाटले ? मी कोठेही गेलो नाही. नित्य तुम्हांपाशीच आहे.

अरे, माणूस दृष्टिभाड ज्ञाले म्हणजे कोठे गेले काय ? मी वेह सोडला म्हणून कोठे गेलो काय ? माझी हाडेसुद्धा तुमच्याशी या समाधीतून बोलतील.

मी गेलो म्हणून हे स्थान ओसाड होईल असे तुम्हास वाटते ? छे ! हा दिचारही मनात आणू नका.

हजारोंनी माणसे येथे येतील. मुंग्यांसारखी माणसेच माणसे दिसतील. उत्सव, सौहाळे, सण येथे पूर्वोच्च्या शतपटीवे साजरे करतील. सर्वंत्र आनंदी आनंद भरून टाकतील.

जी माझी खरी प्रेसाची मुळे लेंकर ती तर येथे येतीलच. पण जी येणार नाहील, कोठे तरी भटकत राहतील त्यांनाही मी येथे ओढून आणील. चिमणी-च्या पायाला दोरा घालून आणावे तसे !

अरे, तुम्हा बाल्योपाल्यांशिवाय मला येथे कसे चैन पडेल ? कसे करमेल वरे ?

आज या स्थानाचे महत्व विशेष नाही. पण एक दिवस असा उगवेल की येथे राजवडे उभे राहतील. सुंदर फुलाफळांच्या बागा येथे होतील. कुबेराचे ऐश्वर्य या स्थानास लाभेल. प्रेमभक्तीच्या त्या वातावरणात सुख, शांती, विश्रांती यांची वर्णन कोणासही पडणार नाही.

मी तुम्हाला आश्वासन देतो, वचन देतो की ज्या कोणाचे पाय या माझ्या प्रिय शिरडीस लागतील त्याचे सर्व अपाय टळतील. जो कोणी माझ्या समावीची पायरी चढेल त्याचे सर्व दुःख नाहीसे होईल.

ज्याचा भाव जसा, तसा मी त्याला पावेन. माझ्याविषयी मगी दृढभाव मात्र बालगा.

अरे, तुमचा भार वाहाण्यासाठीच ना भाक्षा अवतार ? मग मनात संशय का ? अनन्यभावाने मला शरण या की मी तुम्हापाशीच आहे. तुम्हास जे जे हवे ते ते देण्यास सिद्ध आहे.

मग आता ढोळथात हे अश्व का ? ते पुसा. आनंदी मर्नाने, शुद्ध भावाने मजकूरे या. हे बाहु परसरून तुम्हांसाठीच मी येथे उभा आहे.”

सच्चिदानंद सद्गुरु श्रीसाईबाबामहाराज

श्रीसाईलीला

लेखक - कवीचे द्वितीय स्नेहसंमेलन

शिर्डी - १९७६

श्रीसाईलीलेच्या लेखक - कवीचे दुसरे स्नेहसंमेलन शिर्डी क्षेत्री दिनांक १५ व १६ फेब्रुवारी १९७६ ला भरविण्यात येत आहे. या निमित्याने श्रीसाईलीलेच्या लेखक-कवीना परस्पर परिचय होण्याची सुवर्णसंविभिळणार असून यातूनच श्रीसाईलीलेच्या विकासाच्या दृष्टीने कार्य करण्यास अवसर मिळणार आहे.

या दोन दिवसाच्या स्नेहसंमेलनात श्रीबाबांचे दर्शन, मेलावा, परिचय कार्यक्रम, श्रीसाईलीलेत काय असावे, काय नसावे, श्रीसाईलीलेची आणखीत उत्तरोत्तर प्रगती कर्ती काय सावता येईल इ. विविध विषयावर चर्चा असा भरगच्च कार्यक्रम आयोजिला जाईल.

श्रीसाईलीलेच्या लेखक-कवी यांची निवास-भोजनाची सारी व्यवस्था श्रीसाईबाबा संस्थान शिर्डी यांचेतके करण्यात येणार आहे. तरी या संभेलनास हजर राहू इच्छिणाऱ्यांनी मे. रिसिव्हर साहेब, श्री साईबाबा संस्थान मु. पो. शिर्डी, जि. अहमदनगर, ता. कोपरगाव याचिकडे त्वारित पत्रव्यवहार कळून आपल्या आणगमनाची सूचना त्यांना देऊन आपली जागा आरक्षित करावी म्हणजे व्यवस्था करणे ठीक पडेल.

- गतवर्षीप्रमाणे यंदाही मुंबई सेंट्रल एस्. टी. मुख्य स्थानकावरून हुपारी १२ वाजता खास एस्. टी. घाडी सोडप्पाची व्यवस्था करण्यात आली आहे. यासाठी पनास जागा भरण्याची जरूरी आहे. यासाठी एस्. टी. घाडे आरक्षित जागेसह रुपये १६ प्रत्येकास द्यावे लागेल. श्रीसाईलीलेच्या लेखक-कवीना प्रथमाधिकय दिले जाईल. म्हणून मुंबई-शिर्डी एस्. टी. बस भूंडील आपली जागा २० जानेवारी १९७६ पर्यंत ताबडतोब नोंदवून आरक्षित करावी म्हणजे पुढील व्यवस्था करणे सोये व सुलभ जाईल. एस्. टी. बस शनिवार दि. १४ रोजी १२ वा. बॉम्बे सेंट्रल मुख्य आगार (सेंट्रल डेपो) येथून सुदेल व ती रात्री सुमारे नऊ वाजता शिर्डी येथे पोवेल. ही गाडी मुंबईन, ठाणे, नासिक, सिन्नर कोपरगाव मार्गे शिर्डीस जाईल.

२० जानेवारी नंतर या स्नेहसंमेलनाचे शिर्डीच्या जागेच्या बाबतीत व एस्. टी. मधील जागेच्या बाबतीत कोणताही पत्रव्यवहार करणे केवळ अशक्य आहे.

निमंत्रक :

श्री. का. सी. पाठक

कार्यवाह :

डॉ. श्री. दि. परसुराम
श्री. सदानन्द चंद्रघणकर

स्वप्नीं साईबाबा आले !

मध्यरात्रीला पौणिमेच्या नम अदघे हसले
स्वप्नीं माझ्या साईबाबा आले, स्वप्नीं साईबाबा आले ॥१॥

दिव्यभव्य अन् तेजोदलये
जटाधारी रुद्ध, दर्दी ठसले
भावभक्तिने मन माझ्ये कणकण मोहरले
स्वप्नीं साईबाबा आले, स्वप्नीं साईबाबा आले ॥२॥

वास करी ज्ञोली, लोंबते अन्
खडांवा गर्जती पार्थी पावन
सुंवर ते ध्यान पाहुनी, भास माझे हरपले
स्वप्नीं साईबाबा आले स्वप्नीं साईबाबा आले ॥३॥

हृष्टंच हंसले, आणि थदले
बत्तर तुष्टंच रे होईल भले
दिव्यवाणी ती पदता कानी, सारे भस्त्रांड खुलले
स्वप्नीं साईबाबा आले, स्वप्नीं साईबाबा आले ॥४॥

साक्षात कृपेची भूति दयालू
अदृश्या भस्त्रांची, ती कनवालू
ज्ञातीष्ठर्म भेद न मानी, दर्शन मज दिघले
स्वप्नीं साईबाबा आले, स्वप्नीं साईबाबा आले ॥५॥

—विजय द. हजारे

८७

साधु संत येती परा । तोंचि दिवाळी दसरा ।

पण केवळ साधु संतच नव्हे तर प्रत्यक्ष ‘रामात्रारी’ “कृष्णात्रारी” “दत्तात्रारी” भगवान सच्चिदानन्द सदगुरु, श्रीसाईबाबा (शिर्डीचे) आपल्या घरी येतील तो तुमच्या आयुष्यातील “ सोनियाचा दिवस ” होय.

आजचे श्रीसाईबाबांची पूर्णाकृती पंचधातुरी, (ब्रौँझ) अभेग मूर्ति खरेदी काढून आपल्या घरी बाबाना कायमच्या वास्तव्याला वोलवा मग काय रोज पूजा, आरति, नवेद्य म्हणजे जणू काय “ जाह्नवे वराचे मंगल दंडुळ ” !

आपण रोजच्या व्यवहारात आपल्या आवडीच्या अनेक गोष्ठी खरेदी करतो. चैनीमाठी कलत न कलत अनेक पैसे खर्च करतो. नोकटी धूद्यात नफा कमावतो अगर तोटा खातो. पण त्याची खंत करीत वसत नाही. कारण देणारा परमेश्वर आहे, असे आपण समजतो. या मूर्तीची उंची ९ इंच व संदी ७ इंच आहे. आमचा तर अशी पूर्ण खात्री आहे की प्रत्येक साईभक्ताला आम्हाला कोणताही आग्रह, अगर सक्ती करावी लागणार नाही. तो पूर्ण जाणकार आहे. कोणताही साई भक्त हा स्थिर व पूर्ण पण खंबीर असतो व याची साईबाबांवरील श्रद्धा अठल असते. असा आमचा विश्वास आहे. म्हणूनच अधिक सांगणे नुव्हो !

अधिक माहिती व पत्रकासाठी आजचे लिहा :-

श्री. मनोहर ध. पितळे

पितळे वाडी, हनुमान गोड, विलेपालै (पूर्व)

मुंबई ४०० ०५७. टेलीफोन ५७ ६२ ९८